

SZAKDOLGOZAT

Ács Anett Kitti

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Kaposvári Campus

Rippl-Rónai Művészeti Intézet

Fotográfia alapképzési szak

Void

Intézet/Média Tanszék

Belső konzulens:	Baki Péter Egyetemi docens
Belső konzulens intézete/tanszéke:	MATE, Rippl-Rónai Művészeti
Külső konzulens:	Gyenis Tibor Adjunktus
Készítette:	Ács Anett Kitti

Kaposvár

2024

Tartalomjegyzék

1. Előszó	1
2. Csend és üresség	2
2.1. Az új	6
2.2. A modern ember és a túltelítettség	7
3. Void - Gondolatok a vizsgaműhöz.....	9
4. A táj szemlélete	11
4.1. A föld az állandóság, az ég a változékonyság	17
5. Színek és színpreferenciák.....	18
5.1. Kék és zöld.....	20
6. Zen	21
7. A hiba, emberi tökéletlenség.....	26
8. Végtelen távlatok	28
8.1. Fenséges és az időtlen	31
9. Antropocén/Változások.....	34
9.1. Viszonyulás a természethez	35
10. Utószó	39
11. Bibliográfia	40
12. Webográfia	41
13. Képjegyzék	44

Mintha valami formálódni látszott volna ott, ahol az imént még csak üresség tátongott.- Én csak azt tudom, hogy ott lebegtem a semmi, a harsogó sötétség szakadékának peremén. Egyszerre fény gyúlt, de a hasadék maradt. Minden értelemre talált. Elfogott a könnyű derű.

Csend és üresség

Az üresség és a csend olyan fogalmak, amelyek gyakran kapcsolódnak a meditációhoz és spirituális gyakorlatokhoz. Az elme lecsupaszítása, vagy más néven elcsendesítése, a belső békére, megtisztulásra és az élet alapvető valóságainak mélyebb megértésére irányul. Az elme elcsendesítése lehetővé teszi, hogy megszabaduljunk a túlzott gondolatoktól és segíthet elmozdulni a múlt terhétől és a jövő aggodalmaitól. Az üresség és csend segíthet abban, hogy mélyebb szintre kerüljünk az összpontosításban. A csendes elmében könnyebb koncentrálni és figyelmet fordítani a jelen pillanatra. Szükségünk van gondolataink szelektációjára, és arra, hogy elengedjük azokat a külső identitásokat vagy szerepeket, amelyekkel azonosítjuk magunkat. Az üresség és csend nem jelenti apátia vagy érzelemmentesség állapotát, hanem inkább egy mélyebb belső harmóniára és béke állapotra utal. A csend képi ábrázolása általában a nyugalom és a szemlélődés atmoszférájának megteremtésére szolgál, ehhez legtöbbször a tér és a színek megfelelő használata, az üresség, a tisztaság, egyszerűség, a minimalizáció hangsúlyozása járul hozzá.

A hallgatás megtapasztalásához gyakran hozzátartozott a helyváltoztatás, amihez nagy távolságokat tettek meg. Void című fotósorozatomban, melyhez ez a dolgozat is kapcsolódik, szintén fontos eleme a távolságok megtétele, amiről a következő fejezetben szó is lesz. A csend termékeny tereinek megtalálásában a távol-keleti kultúrában előforduló tea-úton jutottak el valószínű a legmesszebbre. A japán féle teaszertartás nem egy rituálisabb teadélután fajta, hanem a hallgatás és a beszéd viszonyának átértékelődésre méltó helye. Kakuzo Okakura és Horst Hammitzsch könyveiből kiderül hogy az együttlét természetének lényegére fókuszál a tea-út tanítása az úgynevezett csa-do. Már az odavezető út is része ennek, mely bevezetesként is funkcionál a csendességbe.¹

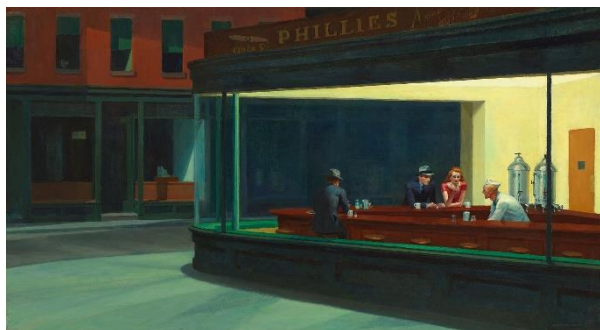
A szilencium, a zenei vagy vizuális művészetben, valamint a performanszokban és a színházban egyaránt megjelenik. Az előadóművészetben a drámai feszültség, és a csend, a karakterek közötti érzelmi kommunikáció kifejezésére és hangsúlyozására szolgál. Samuel Beckett a csendet az emberi lét értelmetlenségének, hiábavalóságának kifejezőjeként, a kommunikáció hiányaként alkalmazza színpadi műveiben. Ilyenek például az „Üres hely”, vagy a „Várakozók”. Az amerikai Edward Hopper, a magány és a csend érzését közvetíti az

¹ Tillmann József: Bevezetés a csendességbe. Heidegger és a tea-út Letöltés dátuma: 2024.04.01. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszetelm/hallgat.html>

elgondolkodó alakjainak ábrázolásával, elhagyatott városi környezetben, vagy ha úgy tetszik tájokban. A "Gas"², vagy "Nighthawks"³ példái lehetnek az emberi érzelmeket sugalló atmoszférának, és az egyedüllét, az üresség vizuális ábrázolásának. Joyce Carol Oates szerint az Éjjeli baglyok⁴, az amerikai magány legszívemarkolóbb, egyre újabb másolatokban terjedő, romantikus ábrázolása"⁵. Hopper úgy alkotta meg festményét, hogy elszigetelten ábrázolja alakjait, a hétköznapiak tűnő terekben. A Nighthawks képen például az ajtó hiánya is igen nyugtalanító, valamint az, hogy a figurák láthatóan nem is néznek egymásra. Éjszaka van, sehol az utcán egy ember, szinte ijesztő az ordító csend. A pincér egy olyan, háromszög alakú pultban áll, amelynek szintén nincs ki vagy bejárata.

1. ábra Edward Hopper (1940): Gas Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3b/Hopper-Gas-1940.png/1280px-Hopper-Gas-1940.png>

2. ábra Edward Hopper (1942): Nighthawks Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg/1920px-Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg>

Ole Marius Joergensen, a fotográfián túl filmes érdeklődéssel rendelkező norvég művész, akinek képeiben természetes módon jelenik meg az üresség és a csend, ugyanis a megjelenített helyszínei magukban hordozzák a csendességet, és a hiányt. Joergensen megrendezett fotográfiáit, a színházi fények és az élénk színek jellemzik. Munkái hangsúlyozzák a vidéki élet

rejtélyességét és furcsa kettősségét a mai modern világban. Lenyűgözték őt az amerikai filmrendezők és azok külvárosi jeleneteik, mint például Steven Spielberg neves narratívái és

² Edward Hopper (1940): Gas Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3b/Hopper-Gas-1940.png/1280px-Hopper-Gas-1940.png>

³ Edward Hopper (1942): Nighthawks Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg/1920px-Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg>

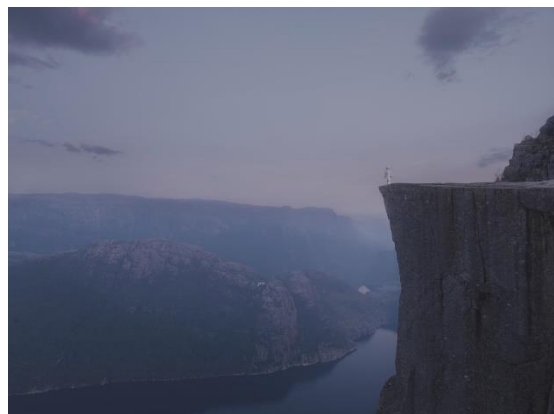
⁴ Edward Hopper (1942): Nighthawks Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg/1920px-Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg>

⁵ Joyce Carol Oates (2024): on falling under Edward Hopper's spell Forrás: <https://www.pbs.org/wnet/americanmasters/joyce-carol-oates-on-falling-under-edward-hoppers-spell/30949/>

Stephen King írásai, de hatással voltak rá Hopper és Caspar David Friedrich festményei , és Alfred Hitchcock, David Lynch munkája is. A norvég fotográfus munkái stílusában igencsak rokonok Gregory Crewdson képeinek látványvilágával, amiben mégis leginkább eltérőek, azok az északi tájak és a hatalmas nyitott terek, ami kiváltképp korábbi sorozataiban szembetűnőek. Első sikeres munkája a 2014-es “No Superhero”⁶ volt . Ez a munka a művész egyik gyermekkori hősének szól, mely egy játékos

3. ábra Ole Marius Joegersen (2013-2014): No superhero sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/nosuperhero-2013-2014>

4. ábra Ole Marius Joegersen (2015-2017): Space travels sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/space-travels-2015-2017>

sorozat. A művész Superman-t a kockázatvállalás, vakmerőség és a kudarcoktól való tartás metaforájaként értelmezi. Olyan szemszögből ábrázolja a jeleneteket, amely felidézi a

gyermekkori nosztalgiát a hősről, hétköznapi emberként. Másik munkája a “Space Travels”⁷ címet viseli, amely szülőföldjét újból felfedezi. Abból az érzésből indul ki, hogy egy helyen csapdába esett, amiből ki akar szabadulni, új kalandra vágyva, de ez elérhetetlen cél. A tájak zordak, gyakran sötétek mégis van bennük valami nyitottság, és lehetőség a jövő felé. Ez is az a fajta kettősség ami egyszerűen vagy benne van egy tájban, vagy nincs. Ezekben a képekben

megvan a kettősség, a fenséges érzéssel együtt. Ezért is gondolom azt, hogy semmiképpen sem reménytelenek ezek a képek. Felhasznál az alkotó több ismert, híres norvég helyszínt amitől viszont véleményem szerint tartózkodhatna, mert ezzel populáris tereket is bevon a műbe ami igazából szükségtelen cselekedet, főleg annak tudatában, hogy szinte végtelen hasonlóan megfelelő, kevésbé ismert helyszínt áll rendelkezésére országszerte. A Vignettes of

⁶ Ole Marius Joegersen (2013-2014): No superhero sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/nosuperhero-2013-2014>

⁷ Ole Marius Joegersen (2015-2017): Space travels sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/space-travels-2015-2017>

a Salesman⁸ munkája viszont már érzékenyebb és a kiválasztott helyszínek is eredményesebbé teszik a művet. A főszereplő egy férfi akinek útját végigköveti a sorozat. A magány szinte tapintható ezen a csendes utazáson. Azért halad ezekbe a magányos üres terekbe az idősödő férfi, mert a mű egy eladót mutat be, egy házaló kereskedőt aki az 1950-es évek relikviája. Mindezzel utalva arra, hogy rengeteg munka és hagyomány van megszűnőben, összefüggésben az új technológiákkal amelyek meghódítják a világot. Ezáltal egy "arctalan" ügynököt figyelünk meg véget nem érő útján.

5. ábra Ole Marius Joergensen (2016-2018): Vignette of a Salesman
Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás:
<https://www.olemariusphotography.com/vignettes-of-a-salesman-201618>

6. ábra David Wojnarowicz (1992): Arthur Rimbaud in New York
Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás:
<https://www.museoreinasofia.es/en/collection/artwork/arthur-rimbaud-new-york-28>

Wojnarowicz fotográfus egyik fotósorozata, az Arthur Rimbaud New Yorkban⁹ szintén megfogalmazza a magány jelenlétét. A képein szereplőik a francia költő portréját maszkként viselik magukon. Látható, hogy többnyire fiatal férfiak, akik rettentő soványak, (a fotográfus szeretői, és barátai). A város részét alkotják ezek az emberek is, együtt utaznak az átlagemberekkel, de ugyanakkor feltűnően idegenek is maradnak. A maszk hatása miatt inkább magányos és szomorú

bohócoknak tűnnek, akik személytelenek. Meg kell említeni hogy Wojnarowicz abban az időben alkotott és élt, amikor az AIDS New Yorkban a csak homoszexuálisok betegségének számított, így a fertőzötteket kiközösítették.

⁸ Ole Marius Joergensen (2016-2018): Vignette of a Salesman Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás:
<https://www.olemariusphotography.com/vignettes-of-a-salesman-201618>

⁹David Wojnarowicz (1992): Arthur Rimbaud in New York Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás:
<https://www.museoreinasofia.es/en/collection/artwork/arthur-rimbaud-new-york-28>

„A tér és a végtelen érdekel... a fény maga... az atmoszféra, amely architektonikus”¹⁰- írja Egry. A magyarok közül a festészetben Egry József életműve az egyik legszebb példája a csend ábrázolásának, a hatalmas és határtalan tér érzékeltetésének, a levegő atmoszférikus megteremtésének. „Soha nem felejttem el, hogy ami előttem van, az mögöttem folytatódik.”¹¹ Ez pedig egy olyan gondolata Egrynek amely a táj határtalanságának és folytonosságának fontosságát hirdeti, amit figyelembe vesz a festés időbeliségében is.

7. ábra Egry József (1935): Balatoni naplemente
Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás:
https://www.mutargy.com/uploaded_auction_products/full_size/1312/5002287287_216.jpg

Az új

„Az újabb médiumok nemcsak kommunikációs lehetőségekkel, hanem különféle - pl. műsor kitöltési - kényszerekkel is járnak. A sokszorosított semmitmondás szövegtömegein túlmenően a kényszeres beszélés, az állandó beszédkényszer mintáit hirdetik.”¹² Tillmann József ezt a tanulságos gondolatát Gilles Deleuze filozófus egy korábbi írásához is köti. „A probléma nem az, hogy szóra bírjuk az embereket, hanem hogy az egyedüllét és a hallgatás olyan üres közbenső tereihez segítsük őket, ahonnan végre mondanivalójuk támadhat. Az elnyomás erői nem a beszédben akadályozzák az embereket, ellenkezőleg: beszédre kényszerítenek. Valóságos jótétemény az, ha valakinek nincs mondanivalója; joga van, hogy ne legyen mondandója, mert csak így alakulhat ki valami egyedülálló vagy ritkán hallható, ami valamennyire méltó arra, hogy kimondódjék.”¹³ (Gilles Deleuze) Ide kapcsolódik szorosan az új fogalma és szerepe, az új meglátása és megélése, a szükséges kimozdulás a

¹⁰ Kecskés András (2016): *A tájkép genezise A festői eszközök vizsgálata a modern magyar festészetben*. DLA értekezés Budapest: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

¹¹ Egry József (1883-1951): *Emlékek életem körül – Egry-breviárium*. (Szerk.: Éri István.) Veszprém megyei múzeumok igazgatósága, Veszprém, 1973. 161. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Gondolattar-kristo-nagy-istvan-gondolattar-1/1800-ota-szuletett-szerzok-33E3/egry-jozsef-18831951-festomuvesz-5A61/>

¹² Tillmann József: *Bevezetés a csendességbe. Heidegger és a tea-út* Letöltés dátuma: 2024.04.01. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszetelm/hallgat.html>

¹³ Tillmann József: *Bevezetés a csendességbe. Heidegger és a tea-út* Letöltés dátuma: 2024.04.01. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszetelm/hallgat.html>

repetatívitásból és az önreprezentációból, melyekhez a csend teremtette üres tiszta gondolati tér kapaszkodót adhat.

„...az érzékek telítődésére vezetett: "a kimondatlan szaturáltság - írja Jochen Gerz -, a túltelítettség jelenti a legnagyobb akadályát annak, hogy örüljünk az újnak. Hogy valamit újnak lássunk, ne csak valamivel többnek a hasonlóból..”¹⁴-(Tillmann)Az új megélése rendkívül relatív és felismerése szubjektív folyamat. Évekkel ezelőtt egy alkalommal egy Kunsági tó partján jártam. A tó végén túl kiterjedt mezők és erdős puszták találhatóak. Egy arra bicikliző pár kérdezte tőlem, hogy “mi van arrafelé”, s közben a tó északi végére mutattak. Azt feleltem nekik amire éppen gondoltam: Semmi, és egyébként minden! Ebből is látszik, hogy a szemlélőtől függ, hogy képes-e tartalmat látni valamibe, jelen esetben egy pusztai tájba.

„Egy (új) festmény, legyen bármily revelatív, nagyszerű és átütő erejű, kevesebb eséllyel indul a figyelemért folyó egyre élesebb versenyben, mint az a kép, amely egyszerre több mint féltucat példányban függ egymás mellett. Egy ilyen különös képegyüttes láttán a futólagos figyelem is lelassul, fürkészővé és éléssé válik. (...)Elkülönít és összevet.(...) Miközben a megsokszorozott egy-kép mintázata a szokásosnál valamivel mélyebbre vésődött az emlékezetben.”¹⁵Itt arról, az egyszerű felismerésről beszél a filozófus, hogy minden ami sokszorosított helyzetbe kerül, sokkal figyelemfelkeltőbb tud lenni mint az egy, ami önmagában bármennyire is tökéletes,alul marad, mert az éles látás az előbbi esetben érvényesül.

A modern ember és a túltelítettség

Minden kultúra megszületése magában hordozza az átalakulás bizonytalanságát. Mi is sűrű változások előtt állunk, egy kultúra, egy új rend megnyilatkozási formáit keresi. Kénytelenek leszünk alkalmazkodni a környezetünkben lezajló változásokhoz. De vajon miért nem lehet új a nap alatt? Miért ne lehetne a régi is új? Ez csakis a szemlélőn múlik. Ha a művészetet vesszük alapul, rengeteg olyan művészeti példát vehetnénk, amin a mai napig lehet újat felfedezni. Az idő múlásával, egyes művek új értelmet nyernek, és új kontextusba

¹⁴ Tillmann József: A kényszeres új kultúráját követően Bálind István képeiről Letöltés dátuma: 2024.04.10
Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/balind.html>

¹⁵ Tillmann József: A kényszeres új kultúráját követően Bálind István képeiről Letöltés dátuma: 2024.04.10
Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/balind.html>

helyezhetőek. Ami mégis a legrendkívülibb, az az, amennyire megváltozott az ingerküszöbünk és a figyelmünk. Nehéz erőfeszítés újat mutatni, és figyelmet felkelteni, ám még nehezebb azt észrevenni, s értékelni. Az újabb generációk már ebbe a korba születnek bele, megfulladnak az információkban, művészeti szempontból pedig, megfulladnak a vizualitásban, a képek tengerében. Képtelenség lépést tartani a fejlődéssel, a művészet szerteágazottsága nem ismert mértékűvé válik. Mindeközben már az enciklopédikus tudásunk is már megszűnőben van.

„A depresszió mindenekelőtt az alkotó- és tetterő kifáradása. A depresszív egyén panaszja – semmi sem lehetséges – csak egy olyan társadalomban fordulhat elő, amely azt hiszi, hogy semmi sem lehetetlen. Aki többé nem képes képesnek lenni, az destruktív önvádba és -pusztításba merül. A teljesítő alany hirtelen önmagával hadakozik. A depresszív ember végül saját belső harca sérüléseibe rokkan bele.”¹⁶ Byung -Chul Han a *Kiegészítő társadalma* című művében fogalmazza meg azt, ami az én kiindulópontom is volt sorozatom elkészítésében. Témájában eltér az én vizsgaművemtől, de mint háttérben húzódó alapgondolat, vagy alap tapasztalat a társadalom problémáit tekintve, azonosak. Han könyvében többek között rámutat a lehetséges és a tényleges önmagunk között húzódó különbségre. Arra vezeti vissza a jelenlegi körülményeket, hogy mióta nem elnyomó társadalmakban élünk, (amelyben a „kell” gyakorolta ránk hatását, vagyis egy nagyobb külsődleges hatalom), azóta egy alapvetően pozitív, szabadságot hirdető társadalom jött létre, ami pedig a „lehet”-re építkezik, amelyben szinte bármit meg lehet valósítani. Többé nincs külső irányítás, viszont helyette a belső kényszereink dolgoznak. Ez a bizonyos teljesítménykényszer, ami a társadalmakra hatást gyakorol. A „semmi sem lehetetlen” alapelve „döntheti romba” az emberek kényelmes életét a folyamatos teljesítési spirál által. Ami persze képtelenség, mivel mindent teljességgel elérni, vagy mindent tökéletes mód elvégezni lehetetlen. Ez pedig nyilvánvalóan egy határt túllépve kiegészéshez vagy mentális problémákhoz vezethet. Ezeket a folyamatokat ismerteti Han írása mely egy olyan a túlzott pozitivitásba belerokkant társadalmat ír le, ami teljesítményelvű és amelyben a legnagyobb ellenség már nem egy külső hatalom, hanem mi magunk vagyunk. „A közösségi hálóban található »barátoknak« elsősorban az a szerepük, hogy fokozzák a nácisztikus önértéket. Tapsoló tömeget képeznek, mely az áruként kiállított Egónak figyelmet szentel.”¹⁷ Írja Han. A

¹⁶ Byung-Chul Han: *A kiegészítő társadalma*. (2010) Budapest. Typotex (2019)

¹⁷ Byung-Chul Han: *A kiegészítő társadalma*. (2010) Budapest. Typotex (2019)

termelői társadalom, amelyben ma élünk, és annak negatív hatásai rányomják bélyegüket a mindennapjainkra. Nagy mennyiségben fogyasztjuk az új szolgáltatásokat és információkat a teljességre törekedve, pedig ezek nagy többsége csak külsőség. Mindezekből adódóan túltelítettség keletkezik, így kéztetést érezhetünk kilépni ebből a rosszul kialakított rendszerből. Kihívást jelent a belső rend megőrzése, a megfelelő egyensúly fenntartása, energiát áldozva a belső értékeinkre és törekvéseinkre. Han társadalomról szóló gondolatai pedig összekapcsolóhatóak Petri Juntunen "At The Heart of it All"¹⁸ című fotósorozatával is. A Helsink School fotográfusa valami hihetetlen lényeges dologról beszél művében, ami kapcsolatban áll a létezésünk értelmével, megkérdőjelezve minden cselekedetünket az életben. "Ha élni akarunk, de felismerjük, hogy a halál

8. ábra Petri Juntunen (2022): At the heart of it all Letöltés dátuma: 2024.03.22. Forrás: <https://www.petrijuntunen.com/copy-of-gravitas>

elkerülhetetlen, a kulturális struktúrák vagy rendszerek működése által valósul meg az élet értelme és értéke. A létezés abszurditásának ismerete társadalmi konstrukciókká és eszkatológiai fantáziákká alakul át, amelyek megpróbálják elviselhetővé tenni a vég értelmét."¹⁹ Tágabb értelemben a népek társadalmi szimbólumokat és értékeket építenek, kultúrákat és hitrendszereket, és közös törvényeket hoznak, hogy valamiképpen megmagyarázzák az élet jelentőségét. Képeiből árad a síri csend jelenléte. Egyszerre hátborzongatóak és nyugalmasak a fotográfiák.

Void - Gondolatok a vizsgaműhöz

¹⁸ Petri Juntunen (2022): At the heart of it all Letöltés dátuma: 2024.03.22. Forrás: <https://www.petrijuntunen.com/copy-of-gravitas>

¹⁹ Fordítás: Petri Juntunen (2022): At the heart of it all Letöltés dátuma: 2024.03.22. Forrás: <https://www.petrijuntunen.com/copy-of-gravitas> (Having a desire to live, but realizing that death is inevitable is managed by embracing cultural structures or systems to provide life with meaning and value. The knowledge of this Absurdity of Existence transforms into social constructs and eschatological fantasies that try to make the sense of ending bearable.)

Mostanában egyre többször fogalmazódik meg bennem, hogy megfulladok az életemben. Egy mesterséges ritmusban halad az életünk, és nem igazán tudunk kiszállni belőle. Az emberi befogadó és problémamegoldó képességünk nem tud már lépést tartani azzal a sok feladattal, adattal és vátozással amely körülvesz minket. Ebben a felgyorsultságban, és kialakult túltelítettségben a belső hangokat elnyomjuk, és nem fordítunk megfelelő időt arra, hogy magunkkal és gondolatainkkal legyünk. A társadalmi rendszer gyakran instabil, a világ időről időre leállásra kényszerítheti az embereket (mint a pandémia idején) a belső kényelem meglelésére. Fontosnak éreztem időt fordítani a változásra, a zsúfolt, tárgyias és anyagias létből való távozásra.

9. ábra Ács Anett Kitti (2024): Void

10. ábra Ács Anett Kitti (2024): Void

Olyannyira részem az alkotás mint amennyire a természetjárás is, így alapvetés volt számomra visszatérni a természetbe. Az alkotói folyamatok során mind mentális, mind fizikai értelemben bejártam egy utat. Fotósorozatom kulcsszavait az üresség, a pozitív, értékkel bíró hiány és a csend adják, melyeket a tájban fedeztem fel. Utam alatt célom volt lecsupaszítani a bomlott elmét, és elérni a befolyásmentes gondolkodás állapotát. Mindehhez szükséges a felesleges elhagyása, az alapok megkeresése, és az eredeti megéltése. A fotográfiák az út során tapasztaltakból és látottakból indulnak ki személyes megközelítésben. Miközben megszabadulok a kötöttségektől, a szokásoktól, előtérbe kerülnek az intuíciók. Egyes fényképek természetből kiragadott részleteket, (azaz általam konstruált tájképeket) ábrázolnak, melyek nagy része mintegy kitekintést ad az út egyes állomásairól. Ezek közül akadnak amelyek monumentális tájakat “fognak be”, melyek rettentő üresek, borzongatóak és mégis fenségesek vagy időtlennek hatóak. Olyan hihetetlenül szabad terek amelyekben könnyen megvalósulásra talál a csend és a “ tökéletes hiány” érzése. Más képek olyan motívumokat jelenítenek meg, melyek szubjektív asszociációim és a harmóniával, az út kereséssel foglalkoznak. További fényképek az emberi jelenlét nyomait, és az ember hiányát feltételezik. Olyan voltam mint egy láthatatlan erő, egy észrevétlen szereplő, mely részese valami nagy egésznek, valami

felsőbbrendűnek, - amely engem is magába fogadott. Közel egy évet ölelt fel az az időszak, míg a képzéssel és az utazással foglalkoztam kisebb megszakításokkal, így több országot is érintettem(4), és 4,5 hónapot töltöttem Norvégiában. Úgy éreztem lényeges, hogy elegendő időt szánjak magamra és a munkámra, és elég távolra utazzak az otthonomtól vagy a civilizációtól, hogy mindezek nagy benyomást tegyenek rám.

A táj szemlélete

Ebben a fejezetben a tájat szeretném fókuszba állítani, és ismertetni néhány olyan alap tézist és kapcsolódó fogalmat amelyeket szükséges értelmeznünk ahhoz, hogy megértsük a táj mibenlétét, és az ahhoz kötődő kulturális folyamatokat. Ebben többek között segítségemre lesznek Radnóti Sándor kutatásai, és meghatározó alkotása, A táj keletkezéstörténete.

Először is alapvető kérdés, hogy mit is értünk táj alatt? Mi a jellegzetessége a tájnak, és mi a jelentősége? 1801-ből, Schlegel –i gondolat a következő: „A gondolkodó és cselekvő ember számára az az összeolvadó látszat ami a tulajdonképpeni táj, meghatározott tárgyak elkülönítésébe megy át, pusztán előtérre válik amelyben az alakok cselekedni tudnak. A kilátásban a földművelő, az ásványtudós, a földmérő, a tábormester más és más lát”²⁰. Ez azt jelenti, hogy maga a táj önmagában csak a múzsai hangulatú ember számára van jelen, mert mindenki más valamiképpen felhasználja a tájat. Ezt a témát Radnóti Sándor, magyar filozófus, irodalomtörténész, kritikus és esztéta is körbejárta, méghozzá mély alapossággal. „Valami az aktivitással szembeni magatartás a táj élvezete, és befogadása.”²¹-mondja Radnóti.

"Az erdő erdészete, a hegy kőbánya, a folyó vízierő, a szél a vitorlákban szél."²²- írja 1927-ben Heidegger. Az ilyen természetlátás számára figyelmen kívül marad az a természet, ami élő, és „cselekvő”, rabulejtő. Radnóti két külön emberi viszonyról beszél. Ez az aktív és a kontemplatív viszony. Szókratész, például a maga idejében azt gondolta, hogy a táj nem tanít neki semmit, ezzel ellentétben Anaxagorasztól másképp vélekedett. Egyszer azt kérdezték

²⁰ Schlegel (1963): A Táj hermeneutikája Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://veryzdesk.blogspot.com/2021/08/a-taj-filozofiaja-cimu-irasaban-g.html>

²¹ Radnóti Sándor: A táj. Adalékok filozófiai és történelmi fogalmához (2020) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=FTkIN8j2Y5A>

²² Csing-juan és Martin Heidegger: A hegyek nem hegyek Rigán Lóránd fordítása (2005). Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00100/2005honap4cikk949.html>

tőle, miért érdemes inkább megszületni mint meg sem születni? A gondolkodó, és csillagász azt válaszolta, hogy azért, hogy szemlélhesse az égboltot, és az egész világmindenségnek a rendjét. A táj csak a késő középkorból, egyesek szerint még későbből származó kulturális képződmény. „A táj egy, a kultúra által megfogalmazott természetfogalom.”²³

Idővel megállapíthatóvá vált, hogy csak az tud a tájban megrendülni, a tájban értelmet és tartalmat látni, (és nem csak környezetet), aki szemlélődik. A táj, gyakorlati értelemben tehát a nem használatba vett természetet jelenti. Azt a természetet, amit nem teszünk ki munka tárgyává, és amihez szemlélőként fordulunk. A mai, XXI. századi modern ember számára, ahhoz hogy tájat láthasson, már ki kell mozdulnia abba a bizonyos „ természetbe”, amit az odakint nyújt, és ez valamiképpen a létünk végső kereteire mutat rá. Leggyakrabban a tengerek, a föld, az égbolt vagy az erdők végtelensége az, melyek bármikor alapvető ellentétként szolgálnak az emberi élet végességével. A modern voltában értett, egzisztenciális, vagy esztétikai tájélményünk az érdek nélküli szép lesz, azaz az érdekek nélkül elgondolt természeti látvány.

„A természetnek nincs célja, s ezért a techné segítségével végtelen lehetőséget kínál arra, hogy hasznunkra vagy kárunkra fordíthassuk, de ugyanakkor kiismerhetetlen hatalom, amely születésünk és halálunk rejtélyét megfejthetlenné teszi, s mindenkor fölénk tornyosul”²⁴. Itt Radnóti pedig arról ír, hogy rengeteg lehetőségünk van arra, hogy kapcsolatba lépjünk a természettel, vagy, hogy tájat fedezzünk fel benne (az, hogy miként bánunk vele, előnyünkre vagy hátrányunkra, kárunkra, vagy hasznunkra fordítjuk, az rajtunk áll). Nem ajánlott viszont elfelejteni létünk örökkévaló bizonytalanságát és tűnékenységét mely túlmutat rajtunk (születés és halál feletti uralom nem ember kezében van). Egy olyan hatalom ez mely a mindenségben , időtlen időkig felettünk fog állni, így szükséges megfontolnunk határainkat, és csak bizonyos mértékig szembenállni az erővel.²⁵

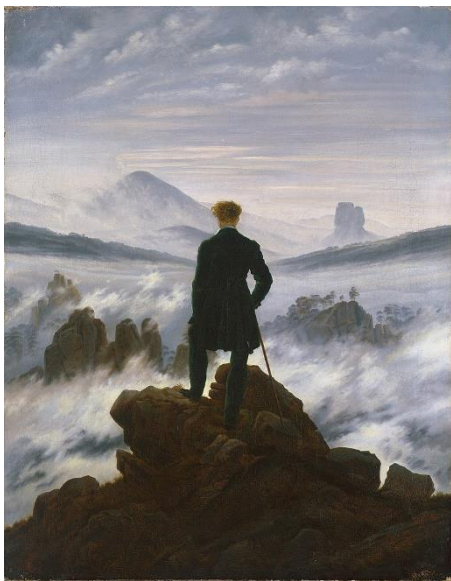
Az '50- es években Joachim Ritter Münsteri beszédében fogalmazza meg a következőket: "A táj őrzi a teóriának azt a filozófiával azonosított és ugyanakkor a látáshoz kapcsolódó Arisztotelészi fogalmát, amelynek tárgya az egész természet, ami minden

²³ Radnóti Sándor: A táj. Adalékok filozófiai és történelmi fogalmához (2020) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=FTkIN8j2Y5A>

²⁴ Radnóti Sándor: A táj. Adalékok filozófiai és történelmi fogalmához (2020) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=FTkIN8j2Y5A>

²⁵ Radnóti Sándor: A táj. Adalékok filozófiai és történelmi fogalmához (2020) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=FTkIN8j2Y5A>

természettől létezőnek alapjául szolgál, és valamennyiben jelen van”²⁶. E gondolat kapcsán, Radnóti azzal a kérdéssel is foglalkozik, hogy miért nem találkozunk elkülönülő tájfestészettel, tájfilozófiával vagy tájköltéssel egészen a XVI század elejéig. „A természet szemlélése (teóriája) filozófiailag azt jelenti, hogy benne a szellem a mindent átfogó egészhez és istenihez fordul”²⁷ „A ház fölötti ég és a házat hordozó föld tudatosítása és kimondása megtörténik már azokban a fogalmakban, amelyekkel a teória az egészet megragadja. A teória így, megragadó hatalmánál fogva magába zár minden érzéket...”²⁸. A mindent átfogó egész tudománya, nem tartja szükségesnek az elkülönülő táj szemléletét. Egészen addig nem találkozunk elkülönítéssel míg Albrecht Aldorfer először nem alkot különálló tájfestményeket. Ezt a jelenséget nagyban befolyásolja a természettudományok megjelenése.

11. ábra Caspar David Friedrich (1818):
 Vándor a ködtenger felett Letöltés dátuma:
 2024.04.10. Forrás:
https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1ndor_a_k%C3%B6dtenger_felett#/media/F%C3%A1jl:Caspar_David_Friedrich_-_Wanderer_above_the_Sea_of_Fog.jpeg

A német romantika egyik jelentős alakjának, Caspar David Friedrichnek tájképeit szeretném most megemlíteni. Olyan festményeket, mint pl a Szerzetes a tengerparton, a Jegestenger vagy az Erdei apátság. Képeit aprólékos technikai kidolgozottság jellemzi, gyakran látomásos jellegűek, és olykor nyomasztóak. David d’Angers kortárs szobrász azt mondta, képei mindig tragikusak. Legismertebb képe talán, a Vándor a ködtenger²⁹ felett című kép. A festmény kompozíciója, a korra is jellemzően szimmetrikus és háromszöget alkot. A kép alanya pedig középen helyezkedik el a tájjal harmóniában, a sziklával együtt gúlába rendeződve. A hegyvonulatokat, ha megfigyeljük, mind mintha a férfi szívébe tartanának. A képet, hol teljesen, hol részlegesen befedi a köd és a pára. A férfi háttal áll a nézőknek, amely szintén behúz minket a képbe, az elmélyülésbe, úgy érezzük, mintha

²⁶ Joachim Ritter Münsteri beszéde

²⁷ Joachim Ritter : *Szubszektivitás - Válogatott tanulmányok.* (2007) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó Kft.

²⁸ Joachim Ritter : *Szubszektivitás - Válogatott tanulmányok.* (2007) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó Kft.

²⁹ Caspar David Friedrich (1818): Vándor a ködtenger felett Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás:
https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1ndor_a_k%C3%B6dtenger_felett#/media/F%C3%A1jl:Caspar_David_Friedrich_-_Wanderer_above_the_Sea_of_Fog.jpeg

magunk is ott állnánk a szikla tetején. Az sem véletlen, hogy rendezett öltözetben, szilárd talajon, és magabiztosan állnak képeinek alakjai, ez a hitet szimbolizálja, a lucfenyő pedig az öröklétet. A képet az ismeretlen jövő metaforájaként is értelmezik. Az alak úgy tűnik, mintha uralkodna a tájon, aki mindenki felett áll, ugyanakkor kicsit ellentmondásos, hogy jelentéktelen kicsiségét is érezzük, és persze pontosan tudjuk, hogy a táj mindig hatalmasabb nálunk. Werner Hoffmann szerint a sziklasírt szimbolizálja a művész magányát, távolságát és felsőbbrendűségét. A festőnek nem csak az a feladata, hogy lefesse azt ami előtte van, hanem hogy lefesse azt is ami benne van.³⁰Ezt vallotta Caspar David Friedrich is. Ez Edmond Birk filozófiájához is köthető, mely a csodálatos, fenséges fogalmával foglalkozik. Csodálatos az melynek a láttán a lélekbe csodálat ébred, mely egyben a felfoghatatlanság érzését is magában hordozza. A látvány a lét rövidegére is emlékeztethet. Többek között Schleiermacher elmélete is hathatott a festőre, ami szerint a vallásos érzés a természet szemléléséből ered. A romantikában az érzelm fontosabb mint az értelem, jellemző a végtelenségben gondolkodás, filozofikus gondolkodás. A német romantikát még inkább ez jellemezte, a francia romantika viszont társadalmi kérdésekben fogékonyabb, forradalmibb volt. A művészi szubjektivitás, a misztikum, és az irracionális is szerepet kapott. A tájkép mint műfaj a XIX században lett igazán meghatározó. Korábbi időkben az jellemezte, hogy a műfaji hierarchiában „alulmaradt” a tájkép. Az 1800-as évekre rangot vívott ki magának a műfaj. A modern művészet eszközeinek a megszületése a tájképnek is köszönhető. A jóléten kívül rekedt művészek számára a táj egyfajta menedéket, vigaszt nyújthatott. Sokféle szimbolikus tartalmat láthattak a tájban. A táj szimbolizálhatta az emberi sorsot, a szellemi magasabbrendűséget is. Rousseau-nak a romantikában érvényesült legjobban az a gondolata, hogy a legfőbb jó, az a természet. A magány nagyon fontos témája a romantikának. Rousseau szerint a magány, az ember őseredeti állapota, ilyen értelemben a magány és a természet összekapcsolódik. A vándor jelenléte a képen szintén elgondolkodtató, mint ahogy maga a szó jelentése is. Mit jelentett akkor, és mit jelent ma a vándor? Ide köthető az a XIX. századi gondolat, hogy az igazán nagy ember, a kiemelkedő személyiség, sehol nincs otthon, mert folyton vándorol. A festő ily módon kifejezi az otthontalan ember tragikus nagyságát. Ám ez a bizonyos magány élmény, egyfajta ünnepélyes és szakrális hatást kelt. Számos zsidó

³⁰ Caspar David Friedrich mondása. Forrás: <https://www.meisterdrucke.hu/fineart-nyomatok/Caspar-David-Friedrich/51517/A-v%C3%A1ndor-a-K%C3%B6dtenger-felett.html>

és keresztény történet játszódik hegytetőn, ahol érkezik az isteni megnyilatkoztatás. A XIX században el is kezdenek kilátókat építeni.³¹

Az egyre inkább gazdagodó tájképfestészetre, Rosa, Poussin, Lorrain, (és további társaik) művein keresztül egészen sokáig nem hivatkoznak tájtapasztalattal kapcsolatban, körülbelül a XVIII. század közepéig. Ennek ellenére közben azért látható, hogy a látens irodalmi háttér már korábban megváltozik. Ezt állapítja meg Szécsényi Endre is.³²Ez utóbbival kapcsolatban szinte már "szokás" megemlíteni Petrarca nevét, és híres levelét, amely még a XIV. századból származik. 1336. április 26-án történt az eset mikor az itáliai költő, Francesco Petrarca testvérével együtt megmászta a Provence-ban található Mont Ventoux-ot, amely 1912 méter magas. Az akkori feljegyzések szerint ő volt az első, aki egyszerűen csak saját szórakoztatására, kikapcsolódás céljából mászta meg a hegyet. Petrarca később írt is egy levelet beszámolva az eseményről. Ez utóbbiakkal viszont nem mindenki ért egyet. Többen állítják, hogy ebben a levélben nem is igazán látjuk nyomát újszerű felfogásnak és érzékenységnek, vagy kontemplatív érdeklődésnek a természet iránt.(Pedig emiatt találta több neves gondolkodó érdekesnek Petrarca írását, köztük Kenneth Clark, Jacob Burckhard is). Szécsényi Endre szerint e tényről eltekintve viszont érdekes lehet az, hogy a költő egy hegymászásnak történetét meséli el, ami folyamatos mozgással és térbeli helyváltoztatással valósulhatott meg. A bátor szellemű csapat a hegymászás elején találkozik egy öreg pásztorral, aki hiába próbálja lebeszélni az utazókat a hegy meghódításáról, nem jár sikerrel. Petrarca és társai maguk mögött hagyva a pásztor embert, elindulnak az ismeretlen felé, és túllépnek a még „pásztorin”, mint egy a civilizáció határán állón. A „túllépésre” irányuló próbálkozások a költő útja után egyre gyakoribbá válnak, s valamilyen szinten ehhez kapcsolható a fenséges fogalma is, mely nagy népszerűségnek örvend a XVII.század végétől kezdve. Harald Sohlberg, skandináv alkotónak, aki 1935-ben hunyt el, központi témája volt a norvég táj. Képeiben szintén felfedezhető a fenségesség érzése. Sohlberg az ország olyan részeire fókuszált, amelyek kevés figyelmet kaptak a kortársai felől. A képei titokzatosak és elgondolkodtatóak. Színei gazdagok, vonzzák az intuíciónkat és hatással vannak érzelmeinkre. A lefestett csendes nyári éjszakák sugározzák a természet szépségét, mégis nyugtalanságot keltenek. Rejtett kapcsolatokat tár fel a külsőleg érzékelhető világ és az emberi lélek belső lényege között. Sohlberg képeinek többségén feltűnő az emberek hiánya,

³¹ Szécsényi Endre (2022): Radnóti: A táj keletkezés-története. Budapest: Atlantisz. 376 old.

³² Szécsényi Endre (2022): Radnóti: A táj keletkezés-története. Budapest: Atlantisz. 376 old.

ezt azzal is magyarázzák, mert olyan sok utalást hordoznak az emberi életre a házai, utai vagy villanyoszlopai is. Van egyfajta feszültség, amit Harald képes megragadni a hagyományos és a modern között, ez pedig vizuális látásmódját kivételessé teszi. Sohlberg norvég körben az egyik legnagyobb nemzeti festő, akinek képeit az osloei Nemzeti Múzeum is őrzi:

“Életművében a romantika, a naturalizmus és a szimbolizmus elemei egyesülnek, mindig az északi tájból és annak hatalmas lehetőségeiből merítve, hogy a földit és a végtelent egyaránt ábrázolja.”³³ Sohlberg talán legismertebb képe

a *Winter Night in the Mountains*. Szinte minden változatban, ami a Rondane-ról készült, a hegyek és sziklák egy hóborította palotára hasonlítanak. A hegyek éjszakai tájban tornyosulnak, s esésük olyan mint egy drapéria ami hullámzik vagy lélegzik. Az emberi jelenlétnek nyoma sincs, eltekintve néhány próbálkozástól amin például egy kunyhó és sélők is szerepelnek. A kép előterében fák sötét, félelmetes kopár téli sziluettjei láthatóak, az égbolton pedig elvétve pár csillag villan fel. A sérült fák megszakítják a csendes derűt, mintha csak sírjelet hagynának egy

12. ábra Harald Sohlberg (1914): *A winter night in the mountains* Letöltés dátuma: 2024.03.29. Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8f/Harald_Sohlberg_-_Winter_Night_in_the_Mountains_-_Google_Art_Project.jpg/1024px-Harald_Sohlberg_-_Winter

csatatér törmelékein. Sohlberg el akarta kerülni, hogy az előtér túlszűfolt legyen:” Nem szabad, hogy kietlen és vad hatást keltsen. Mert itt kell lakoznia a kép éjszakájának és szorongásának”.³⁴ A növényzet színpadi függönyként is “funkcionál” a kép két oldalán, behúзва a tél hideg, kék világába.

Somhegyi Zoltán tájról szóló írásaiban a táj és a tájkép fogalmát is vizsgálja és azok viszonyrendszerét. “A táj természettől való fogalmi különbségének megértéséhez elengedhetetlen az ember szerepe, hiszen a táj alapvető jellemzője, hogy mindig valamiként mutatja be a természet egy részletét. Sosem képzelhető el táj anélkül, aki azt tájnak látja,

³³ Norwegian arts: Harald Sohlberg: A national treasure Letöltés dátuma 2024.04.12. Forrás: <https://norwegianarts.org.uk/harald-sohlberg-a-national-treasure/>

³⁴ Norwegian arts: Harald Sohlberg: A national treasure Letöltés dátuma 2024.04.12. Forrás: <https://norwegianarts.org.uk/harald-sohlberg-a-national-treasure/> ("It must not give a desolate and wild effect. Because this is where the night and anxiety of the picture should reside.")

tájnak nézi és tájnak mutatja. ³⁵ -írja a Kifürkészhetetlen Túlnan szerzője. Én is osztom a szerző véleményét, aki tulajdonképpen arról beszél, hogy a természet magában hordozza a táj lehetőségét, (vagyis felismerését), és annak felfedezését a táj pedig a tájkép megragadását, és megörökítését. Voltaképpen a táj is már a gondolatainknak, emberi mivoltunknak a kivetítése, a tájkép pedig ezen túl is lép, mert a tájkép egy konstrukció. Somhegyi szerint fontos a táj érzékeléséhez az idegen környezet, vagyis az idegenség tudat. A rejtőzködő természetben a táj felismerését a szemléletünk biztosítja.” ...Egy objektumot (természet), amit egy szemlélő (szubjektum) saját pozíciójának meghatározásával (kívülállás) értelmez.”³⁶ Így a tájképben ábrázolt természet olyan, amivel a befogadó már tájként kerül szembe. Per Kristian egy installációs műve köthető ez utóbbi elméleti vizsgálatokhoz, méghozzá annyiban, hogy a művész a tájat vagy annak lehetőségét új kontextusba helyezi. Per Kristian Nygård norvég művész egyik munkájában³⁷ füves tájat hozott létre az osloei galériában A galériában feltöltötte a teret táptalajjal és fából dombokat épített melyeket

13. ábra Per Kristian Nygård (2014): *Not red but Green*
Letöltés dátuma: 2024.04.12. Forrás:
<https://www.perkristiannygaard.com/Not-Red-But-Green>

szövettel bevont majd fűvet ültetett el. A ‘nem piros, de zöld’ projektje egy hullámzó tájként valósul meg, amely kiömlőben van a bejárati ajtó irányába, a földtömeg az ablakokhoz és falakhoz torlódik. A mű helyspecifikussága, lehetővé teszi a növényzet növekedését és fejlődését, mind formájában és méreteiben. Azáltal, hogy a szerves anyag tömegét tető fölé viszi, új

kontextusába helyezi azt, megváltoztatva a befogadó természetes világhoz való hozzáállását. Kristian munkája a tér lehetőségeit és korlátait elemzi, a valószínűtlen tájat a szervezett építészeti környezet antiteziséként állította fel.

A föld az állandóság, az ég a változékonyság

³⁵ Somhegyi Zoltán (2010): *“A kifürkészhetetlen Túlnán” A tájkép anémet romantikában* Doktori disszertáció Budapest: EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR, ESZTÉTIKA DOKTORI ISKOLA

³⁶ Somhegyi Zoltán (2010): *“A kifürkészhetetlen Túlnán” A tájkép anémet romantikában* Doktori disszertáció Budapest: EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR, ESZTÉTIKA DOKTORI ISKOLA

³⁷ Per Kristian Nygård (2014): *Not red but Green* Letöltés dátuma: 2024.04.12. Forrás:
<https://www.perkristiannygaard.com/Not-Red-But-Green>

Utazásaim során, miközben jártam a természetet, igyekeztem mélyebben elmélyülni a látványban. Ezúttal nem látogató szerettem volna lenni, hanem mint részes, részese valami egésznek. Szembetűnő volt számomra az ég és a föld kapcsolata. Az Ég és a Föld a világ két vége, (két véglete), ehhez a benyomáshoz hozzájárul a meglévő tér nagysága. Az Ég és Föld távolsága a legnagyobb, amit az emberek láttak, ezért azt fejezték ki vele, hogy "a legnagyobb távolság". A tájképeken az egyik legszebben megjeleníthető a tér nagysága.

A másik amit felfedeztem, az az, hogy a tájképeknek, mint az értelmezésemből kiderül, van két pólusa. Legtöbbször természetes módon a tiszta és igaz horizont választja el ezt a két mezőt, azonban ez a szem magasságában elképzelt sík időnként takarásba kerül például egy magas hegy esetén. Egy tájkép számára az igaz horizont, azt a pontot jelenti, ahol a képen az égbolt és a szárazföld/tengersík érintkezik, összeérni látszik. Abban az esetben, ha valami ezt a találkozási pontot és választó vonalat kitakarja és megzavarja, mint pl. hegy, erdő, vagy házak, már csak látható horizontról beszélhetünk.³⁸Hatással vannak mindenekelőtt ezen területekre, (égre és földre) és általában a kép összehatására, a fények, a légköroptikai és időjárási tényezők, a napszakok, az évszakok, valamint a színbeli megjelenés. A két mezőn túl megjelenő elemek szintén befolyással vannak a benyomásra, a képolvasásra, azonban közel sem olyan meghatározóak, mint az ég és a föld, és közös kapcsolatuk. A föld inkább az állandóság, szilárdság pólusa az égbolt pedig a változékonyságé. E két pólus teremti meg a kép atmoszféráját és auráját ami leginkább hangsúlyos.

Színek és színpreferenciák

Ebben a fejezetben, azért szeretnék rövid kitekintést tenni a színekkel kapcsolatban, mert a tájképek, és általában művészeti alkotások egyik meghatározó eleme a szín, a színbeli megjelenés.

A világot a szemünkbe érkező színingerek teszik változatossá, (amelyek különböző hullámhosszúságú sugárzással érkeznek) és színérzeteket keltenek bennünk. A színérzet nem egészen objektív, ugyanis egyrészt függ a külső körülményektől, másrészt az érzékelő állapotától is. Ezzel szemben a színinger pontosan mérhető és objektív sugárzás. A színekhez mindig emlékek és asszociációk is kötődnek, melyek egy kép befogadásakor újra elevenednek bennünk, így valósulhat meg a mű színharmoniójának megértése, felfogása.

³⁸ Wikipedia: Horizont. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Horizont>

Egy hipotézis szerint feltehető, hogy a legelső fotoszintetizáló szervezetek nem zöldek, hanem lilák és kékek voltak. Az átlagos szem számára a fák nyilvánvalóan nem kékek, és nem lilák, tényleges látványuk nem értelmezett, strukturálatlan, csak a praktikum szintjén felfogható. A fák törzse barna, az ég kék, a fű pedig zöld a konvencióink alapján. Gyermekkorunk óta megtanultuk ezeket az egyszerűsített fogalmi párosításokat. Nem ritkán fel sem ismerjük az ettől eltérő jelenségeket, mert az elménket ezek olyannyira befolyásolják. Azonosítjuk a pirkadat, a reggel, és az alkony színeit. A tudatunkban tehát kialakul egy sztereotípi a táj színeit illetően. Ezek javarészt tudattalanul a mindennapi tájékozódást segítik.

Humphrey azt állapította meg, hogy a színpreferenciák olyan jelekből fakadnak, amelyeket a színek adnak a természetben élő szervezeteknek: A színek néha kerülő jelet küldenek (mint egy mérgező állat, pl varangy színei, melyek elriasztják a ragadozókat), máskor pedig „megközelítési” jelet küldenek (mint egy virág színe, ami bevonzza a beporzó rovarokat). Úgy gondolják, hogy a mélyen bevéődött természetes színjelek (pl. a kipirult arc vörössége) elég erős lehet ahhoz, hogy befolyásolja a színpreferenciákat, annak ellenére, hogy sok modern tárgy színe szinte teljesen önkényes (pl. tárgy színe), és így már nincs jelentős jelértéke.³⁹ Hulbert és Ling hipotézise pedig lényegében az volt , hogy a színlátó rendszer alkalmazkodott az evolúciós szempontból fontos viselkedési feladatok teljesítményének javítására (pl. a nőneműek piros érett gyümölcsöket vagy bogyókat keresnek a zöld levelekkel szemben), ez azt is jelenti, hogy az ilyen viselkedési szempontból jelentős diszkrimináció optimalizálását célzó genetikai hangolás a színek preferenciáját eredményezte. Ez a fajta nemi különbség képezte Lingék evolúciós/viselkedési adaptív elméletüknek alapját, mivel a különbséget a vadászó-gyűjtögető társadalmakban kialakult mechanizmusoknak tulajdonították:⁴⁰A színpreferenciák okozati összefüggésbe hozhatók szín-érzelmekkel, ha az alanyok a színeket olyan mértékben részesítik előnyben, hogy megtekintésük pozitív érzelmet vált ki.

Barker Hayley, amerikai művész festményeit, különleges stílusban készíti el, mely összefüggésben áll színhasználatával. Rendkívüli részletességgel fest például csendéleteket és kerti jeleneteket. Az én népem című kép is ilyen, a kert növényeinek sokasága zsúfolttá

³⁹ Nicolas Humphrey (1976): Colour for Architecture. Studio Vista Forrás:

<https://www.researchgate.net/publication/275521296> The Colour Currency of Nature

⁴⁰ Anya Hulbert és Y. Ling (2012): Understanding colour perception and preference Forrás:

<https://www.researchgate.net/publication/287613625> Understanding colour perception and preference

teszik a képet. A festő egymás mellé azonos, vagy "rokon" színeket helyez különböző árnyalatokban, így izgalmas esztétikája lesz a festménynek. Legtöbb képén a zöld, és annak végtelen skálája jelenik meg a növény ábrázolásokban. ⁴¹

Wilma Hurskainen, skandináv művész egyik munkája⁴² foglalkozik a meditáció gyakorlatával, valamint a színek harmóniájával, az álcázás és beolvadás technikájával. Wilma korai munkáiban is már felbukkan az utánczás és rejtőzködés használata fotografiai gyakorlataiban. A Meditation munkája pedig határok egybeérését és eltűnését hangsúlyozza, beleértve mind fizikai határokat, mind tájkép és portré között húzódó határokat. Wilma önmagát fényképezi képein, a ruházatának és a színeknek köszönhetően eggyé válik a tájjal.

Kék és zöld

Skandináviában a földrajzi adottságoknak és az éghajlatnak köszönhetően hidegebb színárnyalatokkal találkozhatunk. Az éves csapadékmennyiség és a szárotevő vízfelületek gyakoriságának és meglétének köszönhetően hidegebb érzetet és színeket eredményez a térség.

A kék és a zöld szín áll érdeklődésem középpontjában, ugyanis ez a két szín egymás kiegészítő színei az én hipotézisem szerint. Olyan színpárok, mint a fekete és a fehér. A természetben a két leggyakrabban előforduló szín az a kék és a zöld és azok különböző árnyalatai. Eltekintve a változó évszakoktól ez a tájképekben is általános észrevétel az ég kékjében és a föld vagy annak növényzetének zöldjében-, mint megtapasztalható. Általában a kék, egy alacsony hullámhosszú szín, a bizalomhoz, a pozitív érzelmekhez, a relaxációhoz kötődik, továbbá kapcsolódik az intelligenciához, a hatékonysághoz és a logikához is. A kék asszociációkat ébreszt az éggel és a tengerrel, ami szintén pozitívan értékelhető. Ezzel szemben az akromatikus színek, mint például a fehér és a szürke, semlegesnek és érzelemmentesnek számítanak. A zöld szín pedig a természet bőségével köthető össze. Mindenképpen egy pozitív szín, amit leggyakrabban növényekkel (fűvel, fával, lombkoronával) társítunk. Ezt a színt is a nyugalom színének mondhatjuk, ami a frissesség és

⁴¹ Barker Hayley (2023): My folks place Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://www.hayleybarker.com/works/view/5952738/1/6981362>

⁴² Wilma Hurskainen (2013-): Meditation sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.17. Forrás: <https://www.wilmahurskainen.com/series/meditations/meditations.html>

az élő fogalmával párosul. A zöld a növekedéshez, az újjászületéshez, a harmóniához és a megújuláshoz is kapcsolódik.⁴³

Zen

A zen filozófia szorosan kapcsolódik dolgozatom témájához, és a szellemi megtisztuláshoz. A tudat valódi természetét a „megvilágosodás” nyújtja a zen gondolkodás szerint. Ha ez az állapot nem valósul meg, az azért lehet, mert a negatív hatásoktól és érzelmektől, a téveszméktől és a haszontalan gondolatoktól nem szabadultunk meg. Az emberi szellemnek, a lehető legteljesebb szabadság és a tökéletes üresség állapotában kell lennie, annak érdekében, hogy a „felébredés”, vagy az „éles” tudatállapot megvalósulhasson, hirdeti a Zen. Ez a bizonyos “tökéletes üresség” kifejezés segített fotósorozatom címének megtalálásához, ami végül a Void nevet kapta. Ez az üresség minden fajta kötöttségtől, dogmától, formaiságtól és külső befolyástól való távolságot, és felszabadulást jelent. A zen szerint az elsődleges cél a szellem eredeti állapotához való visszavezető utat keresni, s megtalálni. A Zen szerint szükségszerűsége van annak, hogy minden spekulációnkat, véleményünket frusztrációnkat és meggyőződésünket vagy teljesületlen vágyunkat lerázzuk magunkról, melyek a zen egyik alapelvét meghatározzák. Ezáltal megszabadulunk minden dualizmustól és az ellentétektől (mint helyes-helytelen, szép vagy csúnya), hogy a valódi lény természete, eredetije újra megjelenhessen. (A karteziánus dualizmus felfogása szerint két fajta szubsztancia létezik: az egyik a szellemi, míg a másik az anyagi. Míg a lelki szubsztanciáknak, a létezőknek jellemzője, hogy nincs tér-vagy időbeli kiterjedésük, addig a materiális dolgokra igaz, hogy időben és térben léteznek.) A Zen-Buddhizmus tulajdonképpen abból indul ki, hogy teljes valóságában a világot képtelenek vagyunk érzékelni. Arról van szó, hogy egy ál-valóságot élünk át, melyet saját énünkkel, „egy ál-lénnyel”, alkotunk meg. A világ duális érzékelése és befogadása egy illúzió, ami a szellemi tudatlanságból eredeztethető, amelybe magunk belesüllyedtünk.⁴⁴

Akkoriban mikor a zenről olvastam egyre jobban hatott rám a japán művészet és japán gondolkodók. Ahogy az alapokat próbáltam keresni a semmi fogalma vált számomra

⁴³ Jacob Olesen: Color Meanings – The Symbolism and Power of Colors in Our Lives Forrás: <https://www.color-meanings.com/>

⁴⁴ Thich Thien-An (1975): Zen Philosophy, Zen Practice. Dharma Publishing

központi jelentőségűvé. A semmit kutatni pedig igazi egzisztenciális élmény volt számomra , ami a kezdetek-és-végletek megértésében, az önmeghatározásban is támaszt adott.

Elgondolkodni a saját origomon, a saját semmimen. A semmit a valamivel együtt kívántam értelmezni, így született egy fotó és szobor alapú installációs munka, ami feldolgozza ezt a részkutatásomat. Ez a projekt a Nothing címet viseli.

Munkámban az ár- apály jelenség segítségével kívántam érzékeltetni a semmi mélyebb értelmét és felszínre hozni a vízben szunnyadó zátonyt. Szellemi előzménye a Kitaro Nishida által használt furoshiki metafora amelyet Kosaka (2002) című könyvében ⁴⁵említ. (A furoshiki egy tradicionális japán csomagolásra használt rongy, kendő .) Értelmezésében a

14. ábra Ács Anett Kitti (2023): Nothing

furoshiki lehetővé teszi egy tárgy létezését ahogy a furoshiki közepére helyezük, mintha a tárgy reflektorfénybe kerülne. Megfigyelhetjük őket egymástól elkülönülve, a lényegtelen furoshikit és a benne lévő lényeges tárgyat. A furoshiki ürességként képes beragyogni a tárgyat, ami felhívja a

figyelmünket a tárgy (vagyis a valami) létezésére, funkcióira és jellemzőire.

Az én munkámban megjelenik egy sziget amit egyszer elmos a tenger és így eltűnik (zátonnyá alakul), majd mikor a víz visszahúzódik a sziget újra megszületik. Ez a jelenség számomra gyönyörű. (A születés pillanata, a teremtés, a kreativitás létrejötte, a valami a semmiből- ezt szimbolizálja.) Elméleti szinten a "semmi - valami"(vagyis a nem létező és létező), az "anyag - közeg", "tárgy - kontextus" fogalompárok érdekelnek. Ilyen értelemben a furoshiki által becsomagolt és elrejtett, majd felfedett ajándékkal analóg az, ahogy a tenger elrejt, és időnként felfedi a víz alatt rejlő zátonyt. Az ár- apály jelenség egy eszköz tulajdonképpen, vagyis egy párhuzam hasonlóan mint a furoshiki metafora, amely segít kontextusba helyezni egy olyan dolgot ami nem is létezik. Pontosabban fizikailag nem létezik, csak fogalmi értelemben. A semmi tehát másképpen is bemutatható, így az én művem nem

⁴⁵ Kimine Mayuzumi (2021): What is Nothingness? It's like Furoshiki Letöltés dátuma: 2023.10.12. Forrás: <https://lazyslowdown.com/what-is-nothingness-its-like-furoshiki/>

konkrétan és kizárólagosan a semmi jelenléte, mert a semmi nem egy konkrétum. Az árapály jelenségnek köszönhetően a sziget megszületése és eltűnése egy permanens, visszatérő folyamat.

Tudományos szinten a semmi, a nulla. Ha példának egy üres üveget veszünk, az üvegben szintén megtalálható a semmi, ezt gondolhatnánk. Ez azonban mégsem igaz, hiszen a tudomány és a matematika nem ezt támasztja alá, hanem azt hogy levegő van az üvegben ami atomokból és molekulákból áll. Ha viszont másfelől közelítjük meg a dolgot, művészeti értelemben a negatív tér ábrázolása (az ürességgel) jó példa lehet, és jól vizualizálhatja a semmit. A görög Parmenidész azt állapítja meg, hogy a "semmi nem létezhet, mert ha beszélünk valamiről akkor az már létezik"⁴⁶. A nulla tehát nem létező dolog, viszont fontos tényező, hiszen nulla nélkül nincs számítás. Az univerzum is a nullából indul ki, tehát minden a nullából született.

15. ábra Ács Anett Kitti (2023): *Nothing*

A tudományos megközelítés sok mindenben egyetért a filozófiai megfogalmazásokkal, viszont nem mindenben. Saját nézőpontom végső premisszája: (a filozófiai teóriákhoz közeledve), hogy a semmi valamivel való szoros kapcsolata döntő fontosságú. Én a semmi kifejezéséhez és bemutatásához teremtek valamit. Ez az analógia is lehetővé teszi ezt az ellentmondásos viszonyt. A Kitaro Nishida szerinti lényegtelen kiemeli és fókuszba helyezi a nála lényegesebb valamit, hasonlóan mint ahogy én valamit építek ahhoz, hogy a semmiről beszéljek. A semmi és a valami egymás nélkül értelmét veszíti. A semmi nélkül ugyan bemutatjuk a valamit de valami nélkül nem ábrázolhatjuk a semmit. Azaz valami nélkül nem alkothatunk művet a semmiről. A semmi egy kreatív és szellemi alap, egy kiindulópont, és nem valaminek a hiánya. A semmi egy lehetőség a valami kifejezésére. Lehetőség összefüggésbe hozni valami magasabb rendűvel. A semmi értelmi funkció. Egy esszenciális különbség.

⁴⁶Mogyorodi Emese (): Parmenidész és a semmi Forrás:
[https://real.mtak.hu/34232/1/Mogyorodi Emese Parmenidesz es a semmi u.pdf](https://real.mtak.hu/34232/1/Mogyorodi%20Emese%20Parmenidesz%20es%20a%20semmi%20u.pdf)

A 4'33" John Cage egyik legismertebb műve, amely a maga összetettségével, és szellemi háttérével kötődik Nothing című munkához. Előadásában a zeneszerző csendben ül zongorája előtt, és nem tesz mást, mint hogy szuggesztíven bámul maga elé, a kottára. Sokan gondolták, hogy a kottán nincsen semmi, de ez nem igaz. A kotta eltér minden más kottától, sőt véleményem szerint nem is kotta, csupán szimbolikus értelemben tekinthetünk rá kottaként. A papírlapokon, kézzel rajzolt függőleges vonalakat látunk, amiket Cage tervezett, és amelyek az idő egységeit, mintegy térbeli egységekként ábrázolják. Ez a szerző időarányos jelölése (1 oldal=7 inch=56 másodperc). Valószínűsíthető, hogy a kottában a zongorista, nem relatívvá, hanem inkább egzakttá tette az időtartamot, az alkotás egyetlen zenei komponensét. Így a valós idő válik a darab egyetlen és érzékelhető dimenziója. Amíg az idő az elsődleges, addig maga a változás, a folyamat gesztusa alkotja meg a dolgok természetét, rendjét. Ez határozza meg találón ezt a csendes művet, amely nem csupán egy üres performansz, és amelyben véletlenszerű hangok szűrődnek át az időn. (A filozófus, Julian Dodd szerint, a mű nem zene, hanem egy darab magáról a zenéről). Ez a mű nem is kifejezetten a csendről szól, mégis a csendről és az idő kapcsolatáról is beszél. A csend itt hasonló szerepet tölt be mint az én munkámban a semmi (esszenciális különbség), lehetővé teszi azt, hogy a valamire összpontosítsunk, a valami másra. Ezt a valamit itt a kotta, továbbá az említett idő dimenziója, a létrejövő, átszűrődő hangok teremtik meg. A csend, pedig tulajdonképpen a darab "színpada". John Cage éles különbséget tesz a zene és a hangzás között. A hangzást "a személytelen minőséggel" azonosítja, ami mégis egy szükséges és pozitív tulajdonság, mivel sem nem elemző, vagy analitikus, sem nem érzelmes. „A hangzás (sound) nem kritizál, nem interpretál, nem bonyolít: nem beszél hozzánk. Egyszerű”⁴⁷- Nyilatkozta Cage. Szerinte, zene és nem-zene között halvány határ húzódik. E gondolatával kapcsolatban, Kantot idézi általában: „a zenének nem kell jelentenie semmi konkrétat, semmivel sem többet, mint a hangok véletlenszerű egymásutánját – önmagát.”⁴⁸. Az avantgárd zeneszerzőre, Cage-re köztudottan hatott a zen - buddhizmus, ami kihatott munkásságára is.

⁴⁷ Szász Emese, Csabai Máté (2018): John Cage csendje tartalmasabb, mint gondolnánk Letöltés dátuma: 2024.04.19. Forrás: <https://fidelio.hu/klaszikus/john-cage-csendje-tartalmasabb-mint-gondolnank-137038.html>

⁴⁸ Szász Emese, Csabai Máté (2018): John Cage csendje tartalmasabb, mint gondolnánk Letöltés dátuma: 2024.04.19. Forrás: <https://fidelio.hu/klaszikus/john-cage-csendje-tartalmasabb-mint-gondolnank-137038.html>

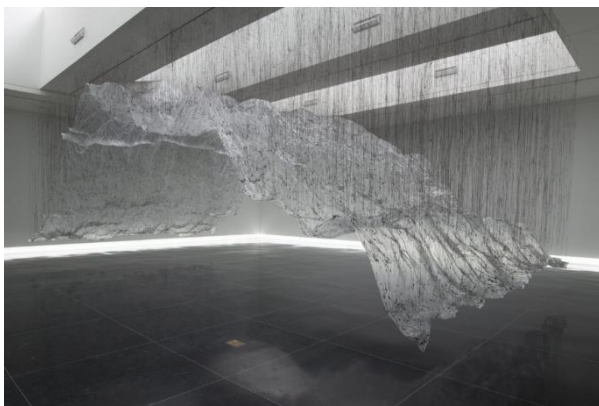
⁴⁹Ezekkel a munkákkal kapcsolatban mindig eszembe jut Anna Reivila, Bond⁵⁰ című sorozata. A mű magában hordozza a japán vallási szertartások által felhasznált köteleket, melyekhez az emberek társítják az istennel való kapcsolat szimbólumát, a szent tér és az idő azonosításának tárgyaként. Reivila a japán kötélkötés hagyományára utalva értelmezi és tanulmányozza a természet és az ember közötti kapcsolatot. A kinbaku-bi szó kötést jelent, és a japánok szerint "a szoros kötés szépségét" hangsúlyozza. Anna, land art jellegű munkája pedig egy kényes egyensúlyról szól, az összetartás(szoros kötés) és a széttörés határa között. Olyan tereket keres a természetben, ahol az elemek különös természetes feszültségeket teremtenek, így a meglévő elemekből új volumet, térérzetet hoz létre. Hozzátenném, hogy az én Void című munkámnak nincsen köze a land arthoz. A land art alkotók eszközként nyúlnak a természethez, és "megrendezik a tájat", gyakran átalakítva a tereket, új látványt teremtve. Én ezzel szemben a természetből kiragadom a látványt.

16. ábra Anna Reivila: Bond
Letöltés dátuma: 2024.04.10.

Forrás:

<https://www.lensculture.com/articles/anna-reivila-bond>

17. ábra Yasuaki Onishi: reverse of volume SG Letöltés dátuma 2024.04.17. Forrás: <https://onys.net/>

Yasuaki Onishi, negatív terekkel kreatívan dolgozó alkotó, akinek munkássága ihletően hatottak rám, amikor a semmiről, a valamiről és a hiányról tanultam. A japán művész olyan műveket készít, amelyek olyan tereket jelenítenek meg, amelyek általában az ürességet, és üregességet, a negatív teret használják fel. Yasuaki leegyszerűsített témákkal és fogalmakkal dolgozik, mint a

térfogat, a vertikálisság, vagy a távolság, melyeket érzékeny módon érzékeltet.

Leggyakrabban a fehér színt alkalmazza szembeűnően munkáiban. Munkái a képzeletének és gondolatainak kivetítései, ahol gyakran a „világ másik oldalára „nézünk. Mindezekkel az

⁴⁹ Szász Emese, Csabai Máté (2018): John Cage csendje tartalmasabb, mint gondolnánk Letöltés dátuma: 2024.04.19. Forrás: <https://fidelio.hu/klasszikus/john-cage-csendje-tartalmasabb-mint-gondolnank-137038.html>

⁵⁰ Anna Reivila: Bond Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: <https://www.lensculture.com/articles/anna-reivila-bond>

ürességről és a hiányról tudósít Onishi.⁵¹ Az „*RG térfogat fordítottja*⁵²” című munkájának *installációja* gondos folyamatokat igényelt, amely során műanyag fóliákat eresztettek le az egymásra pakolt kartondobozokon, amelyeket később eltávolítottak, hogy csak nyomukat hagyják meg a kívánt formának. A „lebegő” formát pedig látszólag a mennyezethez erősítették ami egyesével csepegtetett forró ragasztóval történt. Ez Onishi kézjegye, ami a „szobrászat megfordításának folyamatát” rejti magában, tanúskodva a negatív tér érzékelhető természetéről. Érdeklődése a jelenlét és a hiány közötti kapcsolatok keresésére is kiterjed. Onishi munkái magában hordozzák a semmi és a valami vizuális asszociációjának lehetőségét, munkái a hiány magasztosságát és tiszteletreméltóságát kihangsúlyozzák.

A zen szerint, a szellem eredeti állapotához visszavezető utat kell keresni a tisztánlátás érdekében. Ezt az állapotot különböző testre- és lélekre ható módszerekkel el lehet érni. Richard Shusterman neve szorosan egybefügg a szómaesztétika megalkotásával, mely a szomatikus gondolkodás szerkezetét felépítő vagy támogató tudományok meghatározásával átfogja az egyének testre ható viselkedésének megismerését, mély vizsgálatát. A szómaesztétika a szomatikus kiteljesedésre és annak hatékonyabb módszereire fókuszál. Shusterman, a testet középpontba állító pragmatista gondolkozást követve, elkerülhetetlennek vélte, hogy a légzés és testtartástechnikát segítő Feldenkrais-módszert kivételes szinten űzőként oktatóvá képezze magát. A filozófus esztétika programja azt hirdeti, hogy a testi funkciókhoz köthető természettudományos tudást és az ezekhez társuló gyakorlatokat a szellemi értékeinkkel együttesen, kéz a kézben vizsgáljuk és végezzük. Így végeredményképpen többek közt a szellemi munka hátrányos hatásait és leggyakoribb mellékhatásait is csökkenthetjük vagy elkerülhetjük. Shusterman, *Szómaesztétika és az élet művészete* című könyvének egyik fejezetében találkozhatunk az intellektuális életúttal, miközben megismerkedünk egy összetett esztétikatörténeti bevezetővel, ahhoz hogy felfedezzük, hogy milyen intellektuális előnyökkel jár az esztétikum pragmatista szemlélete, valamint, hogy milyen gondolatok mentén jött létre az analitikus esztétika ami reakció lehet a Croce féle intuitivista elméletre.⁵³

A hiba, emberi tökéletlenség

⁵¹ Yasuaki Onishi: reverse of volume SG Letöltés dátuma 2024.04.17. Forrás: <https://onys.net/>

⁵² Yasuaki Onishi: reverse of volume SG Letöltés dátuma 2024.04.17. Forrás: <https://onys.net/>

⁵³ Richard Shusterman (2014): *Szómaesztétika és az élet művészete* - Válogatás Richard Shusterman írásaiból. JetaPress

„A fej terveit nem lehet a környezet, a mindenkori körülmények komplex összjátékával tökéletes összhangba hozni. A világ túl összetett a tökéletes tervezés igénye mögött álló agyi kapacitáshoz képest. Így aztán minden olyan szándék, mely a tökéletes tervezésre és kivitelezésre irányul, eleve kudarcra van ítélve. “⁵⁴írja Tillmann József, aki egy fontos és egyszerű felismerésről beszél, melynek fókuszában áll az, hogy tökéletes nem létezhet. Ezt a tényt fontos szem előtt tartanunk az önmegértés, és az önmeghatározás folyamataiban. “Lehet, hogy hiba híján nemcsak ember, de világ sem volna. Isten titkainak taglalói egy időben tudni vélték, hogy a mindenség egy mindenható akarat tökéletes és hibátlan tervének megvalósulása. A teremtés - s benne a borzalmak - történetébe megnyílt mai belátások nyomán e téren is nyilvánvalóvá vált tévedékenységünk.”⁵⁵(-Tillmann A.József)

A kudarc, a hiba termékeny. Mindezt volt alkalmam a saját bőrömön megtapasztalni Skandináviában, a norvég oktatásban. Az a tapasztalatom, hogy művészetben, és művészeti oktatásban a norvégok folyamatokban gondolkoznak. A gondolattól kezdve kíváncsiak a megvalósítási folyamatokon át a munka aktuális állapotára, és annak lehetséges továbbfejlődésére. A hiba számukra értékkel bíró dolog lehet, és egy tanulságos a folyamat része.

A művészet szintén foglalkozik a hibával és a hiba esztétikájával. A hibaista fotográfiák üzenete, vagy esztétikájuk lényege organikus módon épül fel, s támaszkodik a hibákra, vagy a véletlenekre. Az alkotók a hibákkal a felismerésük után sem azonosulnak, azokat külső tényezőként vonják be műveikbe. Alapvető feltétele a hibaista műveknek hogy a folyamatban a művész és a mondanivaló között egy mesterséges médium vegyen részt, mely önálló kell hogy legyen, vagy önállónak tűnő működésbe kell hogy lépjen. A fotóban nyilvánvalóan ilyen eszköz a fényképezőgép. A Hórusz Archívum mely Kardos Sándor kezdeményezésével született meg, szintén ide kapcsolódhat utalva a hibaistákra, mert ők is szeretik a következőképpen leírni a fényképezés lényegét: „Isten ujja beleért a képekbe” A véletlenszerű, és az önállónak ható működés során létrejövő új üzenetek , részlegesen vagy egészében módosíthatják a művész eredeti szándékát. Az alkotók sem vélik kizárólag magukénak az új „mondanivalót”. E művészeti hozzáállás jelenségével nem csupán a fotográfia foglalkozik. Az elektronikus zenének is van létjogosultsága e téren. A '90-es évek

⁵⁴ Tillmann József: A tévedékenység termékeny tapasztalata. Letöltés dátuma: 2024.02.03. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/filozofia/hiba.html>

⁵⁵ Tillmann József: A tévedékenység termékeny tapasztalata. Letöltés dátuma: 2024.02.03. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/filozofia/hiba.html>

óta felbukkanó Glitch műfaj is rokona a hibaizmusnak. Különbségük a felhasznált hibák származásában áll: a hibaizmus esztétikájában az előállított túl még jelentősebbek a véletlen hibák.⁵⁶

Végtelen távlatok

„Ahhoz, hogy térbelileg el tudjuk rendezni a dolgokat, különbözőképpen kell tudnunk elhelyezni őket; az egyiket jobbra, a másikat balra, ezt fölfelé, azt lefelé, északnak vagy délnek, keletnek vagy nyugatnak stb., amiként a tudat-állapotokat is csak úgy tudjuk elrendezni az időben, ha meghatározott időpontokhoz kötjük őket. Ezzel azt állítjuk, hogy a tér nem lehetne tér, ha az időhöz hasonlóan nem lenne felosztva és differenciálva.,”⁵⁷-írja Emilie Durkheim. Ugyanezt Tillmann József is megállapítja, mikor arról ír, hogy a fent és a lent megkülönböztetése nem tanult, hanem ösztönös képesség, ellentétben a horizontális tájékozódással (jobb és bal). Arra az érdekes felismerésre jut, hogy Európa veszített tágasságából, szemléleti mivoltából, mégis a tengerrel rendelkező területein dolgozók és élők közvetlen (a velük kapcsolatban levők pedig némiképp közvetett) élményekre, tapasztalatokra tehetnek szert a világtengerek kiterjedéséről, egybefüggőségéről, és a globális tér dimenzióiról. Itt arról van szó, hogy egyes nemzetek találkoznak a végtelen megélésével, más kultúrák viszont egy zárt földrajzilag is szűk tapasztalatból indulnak ki. A tengerrel rendelkezők így találkoznak a globális tér élménnyel, ellentétben a kelet-európai kultúrákkal, melyek a beszűkülés felé tartanak. A magyarokra jellemző síkság, a korlátlan szabadság szimbóluma tud lenni, ami nem kevésbé szép vagy megindító, mint egy sziklás hegység, vagy erdei táj. A magyar témákban, a puszták és a várak mindig a legkedveltebbek közé tartoztak. A tér végtelenje is szépen megjelenik a képekben, míg a várak a múlt felé fordulást, a múlt dicsőítését jelképezik. Ez a nemzeti tájképekben valósult meg leginkább. Általában a várak, a romantika által kedvelt alkonyati fényben úsznak és a szilletteket hangsúlyozó festést kívánják meg. A XIX században a kelet-európai irodalmakban gyakran megjelenik a szűkösség, és az arányvesztésnek különböző toposzai. Tillmann József is tulajdonképpen arra a következtetésre jut, hogy mindezek egy nemzet,

⁵⁶ Hibaizmus Forrás: <https://hibaizmus.hu/a-hibaizmusrol>

⁵⁷ Tillmann József: Az eseményhorizonton túl TEREK, KULTÚRÁK, TÁVLATOK (2018). Budapest: Typotex Forrás: https://www.academia.edu/45586950/Az_esem%C3%A9nyhorizonton_t%C3%BAI

személyes vagy kollektív önértékeléséhez is hozzájárulhatnak. Magyarországon az önértékelés és identitás-zavara megmutatkozik azokban a fantáziákban, amelyek Nagy-Magyarországról szólnak.

Kállai János is ír térvesztés témájában, megállapítja ő is hogy „a szorongás jelentősen torzítja a tér percepcióját, befolyásolja a térre irányuló információszerzést, a téri szignálok integrációját, az explorációs tevékenységet”.⁵⁸ Hermann Imre is hasonló véleménnyel van a előbbiekkal kapcsolatban.: „a depressziós betegnél (...) a térbeli kisebbitéssel találkozunk,

18. ábra V. Májerszky Róbert (1920-as évek): Nagypécs - Világváros Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=71517>

(...) magának a térnek a jellege is megváltozik, a tér összezőkültebb lesz.”⁵⁹ Anghy András írása is ide kapcsolható, aki V. Májerszky Róbert képeiről ír a “Nagypécs”, világváros⁶⁰ című munkájában. Egy olyan analógiát állít fel, ahol a városoknak éppúgy elképzelhető, hogy vannak megvalósíthatatlan vágyaik, álmaik, mint ahogy a benne élőknek. Így a nagyvárosok vágyhatnak például a természet iránt. A nagyvágyó álmokból csupán nagyobbacska ligetek és parkok maradtak meg, melyek álmaik egyre inkább zsugorodásra ítélt, mégis leleplező nyomait idézik. Anghy szerint ez a fajta vágy tetten érhető volt a szecesszió épületein a sűrű növényornamentikákkal. A kisvárosnak viszont, ellentétben a nagyvárosokkal, nem álma a

⁵⁸ Kállai János i. m. 241

⁵⁹ Hermann Imre: Az ösztönök és az érzelmek térvonatkozása. In (Gegesi, K. P. szerk.) Pszichológiai tanulmányok VII. Budapest, Akadémiai, 1965, 260, skk.

⁶⁰ V. Májerszky Róbert (1920-as évek): Nagypécs - Világváros Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=71517>

természethez való közeledés, mert általában közvetlen kapcsolatban állnak vele. "A vágy itt sem rejtőzhet el, s az ormótlan, oda nem illő épületekben mutogatja magát idétlenül, mint az otthontalanság kirívó szimbóluma. Ily módon válik láthatóvá az építészetben a városlakók sóvárgása, a város sóvárgásaként. Az utópiák, melyek - egyik legfőbb műfaji sajátosságukként - képzeletbeli városok vágy- tereiben öltöttek alakot, korunkra kimerültek."⁶¹ -írja Anghy András. A művészettörténész szerint az utópia ugyanúgy már negatív szelleművé "érett", mint a jövő. A jelen ugyanis egyre inkább nehezen értelmezhető a boldogabb vagy szebb jövő képeként. Így lehet az, hogy az utópiák visszatérnek, és átalakulnak a ma már megfoghatatlannak tűnő szavak: az ábránd, a merengés vagy a vágy jelentőségét veszített meghiúsulása.

19. ábra Ács Anett Kitti (2024): Void

A végtelen megélése mellett a tiszta szabadság érzését tudnám még e témakörhöz kötni, melyhez több személyes élményem is fűződik. Főként a tengerparttal rendelkező közösségek, (de akár már csak a turisták is) hamar megélhetik a szabadságot a nyílt vizek mellett, ugyanis a térbeli nyitottság, a fizikális szabadság, rengeteget befolyásol az érzelmi

felszabadultságon. Így az én fotósorozatomban is gyakran szerepelnek tengeri tájak. Egy ilyen táj-élménnyel kapcsolatban a következőket vettem papírra: Míg egy pillanatra megfélemedezik az ember, s tudatából kiiktat minden zavarót, a nyugalom fogja átjární, ... eközben valami kötetlenséget érez, melyből az öröm egyik fajtája születik meg. Megszűnnek a korlátok. Ez az öröm egy illékony kincs, a szabadság. Óvni kell, hiszen védtelen, de amíg a magunkénak tudhatjuk, egyesülhet velünk, és ha már elszállt, várjuk majd visszajöttét. Addig, emlékét őrizzük. Alessandro Barico Tengeróceán⁶² című könyvében van egy jelenet ahol az emberek a tengert szemlélik és a végtelennek tűnő horizontot. Egy szereplő egyszer csak " megtalálja " a tenger szemét. A tágas, végtelenbe menő teret megtöri a távolban felbukkanó apró hajó képe, amely bármennyire is kicsi kiemelkedik a nagy egészből. Ez a tenger szeme. Itt valamiképpen párhuzamot lehet felfedezni az én egyik fotográfiámmal kapcsolatban, ami

⁶¹ Jelenkor irodalmi és művészeti folyóirat (2001): Anghy András - Nagypécs világváros (V. Májerszky Róbert képeiről) Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/2001-9.pdf>

⁶² Alessandro Baricco (1993): Tengeróceán. Budapest: Helikon.

a tengert, és végtelenbe tartó szigetek sokaságát ábrázolja egy központi szigetnyúlvánnyal együtt. Az előtérben, a sziget végén én magam is megjelenek a kép szereplőjeként, ám alig felismerhető méretben.

Fenséges és időtlen

A fenséges táj olyan környezetben születik meg, amely rendkívüli módon hat az érzékeinkre, lenyűgöző, grandiózus és magasztos. Ez a fogalom gyakran kapcsolódik a természet szépségéhez, amely méreteivel és kifinomultságával túlmutat az emberi szemlélődő képességein. A hegyek, sziklák, vízesések és kiterjedt völgyek például gyakran lehetőséget adnak a fenséges keresésére, és megtalálására. „A képességünk, hogy minden gyengeségünk ellenére egyszer csak megpillanthatjuk létünk fundamentumát a maga váratlan szépségében, igazi transzcendencia, mely kiemel megszokott életünkből”⁶³ - fogalmazza meg George Klein ezt a szép gondolatot, mely egy olyan érzést ír le amivel a fenséges kapcsán találkozhatunk.

Az időtlen táj azt az érzést sugallja, hogy a táj örök, mely olyan mintha változatlan maradna az idő múlásával. Ezekben a terekben van valami mindenkoriság, a múlt és jövő jelenléte egyszerre érvényesül. Ez a fogalom a stabilitásra és a tartósságra utal. A kőzetek, hegyek vagy az örökzöld növényzetű területek példák lehetnek az időtlen tájra, melyek hosszú időn keresztül megmaradnak változatlanok. Sok szakirodalomban a fenséges és időtlen táj gyakran a természeti környezet filozófiai és esztétikai értelmezésének részét képezi. Ebben a folyamatban az érzelmek, kultúrák és történelem szorosan összefonódnak a táj jelentésével. Az emberek gyakran projekciókat vetítenek a tájra, és az ilyen területek különleges jelentőséget kapnak a környezeti és kulturális kontextusban. Ősz Gábor egyik munkája⁶⁴ kötődik az időtlen tér fogalmához, melynek során a ránk maradt Atlanti Fal bunkerjeiben fotózott. Ezek a bunkerek az eredeti rendeltetés szerű funkciójukat már elveszítették mint volt stratégiai ellenőrzőpontok, de mint fennmaradó építmények a tájban sokfelé megtalálhatóak ma is. Remek megfigyelő állomásként szolgáltak. A művész camera obscura használatával rögzítette a képeket amit a „bunker szemével látott”. A készített

⁶³ GEORG KLEIN (2002): A két kultúra. VI. évfolyam 6. szám Forrás:

<https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/georg-klein.html#gsc.tab=0>

⁶⁴ Ősz Gábor (2000): Folyékony horizont. Budapest: Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum

Letöltés dátuma: 2024.04.17. Forrás: <https://www.isbnbooks.hu/books/gabor-osz-three-by-three/>

képek időtlen pillanatfelvételek. Az idő és az időtlenség, az embertelen és az emberi határán

20. ábra Bieke Depoorter (2015): Dvalemodus sorozata Letöltés dátuma 2023.12.01. Forrás: <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/dvalemodus-bieke-depoorter-film-norway/>

egyensúlyozó harci objektumok ezek a bunkerek, melyekben a lassú eljárás következtében csak az állandó, a lényeges, vagy az idő múlásával ismétlődő válik láthatóvá a felvételeken. Ilyenek, mint a part, a tenger, az épületrészek, és a fix pozíciójú tárgyak. Ezáltal alap mondandóra redukálódik a tartalom, s a múlthoz való kapcsolódásunk is

felsejlik. Az idők során csak csekély mértékben változtak meg ezek a tájak, kivágásszerű látványuk azonosak, olyanok mint amilyenek régen voltak, pedig ma már más emberek élnek ott, akik a tájat magát is feltételezhetően másként élik meg. A bunkerek viszont nagyon konkrétak, a nyomasztó múlt emlékeinek tanúi. A fotográfiák 4 és 7 óra idő alatt készültek el. A képek színei szokatlanok és földöntúliak.⁶⁵ A fiatal fotográfus, Bieke Depoorter a norvégiai Senja településén készített projektje számomra nagyon nyugtalanító és inspiráló, valamint spirituális egyszerre. A mű a

sötétség időszakával foglalkozik, ahol a nap alig mozdul a horizont fölé. Mintha földöntúli hely lenne, a sötétben szerteszét szórt táj, a természet kegyelmére van ítélve.

Depoorter elkezdett gondolkodni a Senjában élőkről, arra várva, hogy a fény visszatérjen, kezdeni szeretett volna valamit a várakozással és az

idő múlásával. Hetekig fényképezett ott, de nem jutott igazi eredményekre. Később kísérletezni kívánt az idővel és annak működésével ezen a helyen. A mozgókép ígéretesebb ett számára. A műben egyik szereplő sem hivatásos színész, és legtöbbjüket saját

21. ábra Bieke Depoorter (2015): Dvalemodus sorozata Letöltés dátuma 2023.12.01. Forrás: <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/dvalemodus-bieke-depoorter-film-norway/>

⁶⁵ Bieke Depoorter (2015): Dvalemodus sorozata Letöltés dátuma 2023.12.01. Forrás: <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/dvalemodus-bieke-depoorter-film-norway/>

otthonukban vagy munkahelyükön filmeztek le. Az alanyokat arra ösztönözte, hogy természetesen legyenek ismerős környezetükben. A fantázia és a valóság összemosódik a sötétség végtelen felhőjében.” Az idő úgy mozog, mint egy gleccser, lassan elhaladva csendben, amelyet az eső és a szél időszakos hangja és az emberi beavatkozás rövid pillanata szakít meg, legyen az egy televízió hang vagy egy fiatal lány éneklése.”⁶⁶- írja a fiatal fotográfus. Egyes képek olyan érzéseket váltanak ki, mintha az utolsó embereket látnánk a Földön. A hangulat már-már félelmetes, kényszerű, elmét zsidbasztó de valahol mégis nyugodt. Hasonlóan rokon érzések és tapasztalatok ezek, mint amit néhány képem esetében is látok. Depoorter szerint egy olyan érzelmi koktél, amely látszólag arra készítet minket, hogy kiszabaduljunk az elsőprő sötétségből. Itt jegyezném meg, hogy véleményem szerint a legtöbb olyan mű amely norvég vagy általánosságban véve skandináv, és témájában nem emberrel vagy várossal, urbanizált környezettel foglalkozó, vagy azt érintő, s ábrázoló mű-mind hordozza magában és tereiben az ürességet, a hiányt, a csendet vagy annak lehetőségét.(Azok, akik kültérben fényképeztek). Éppen azért, mert minden kis település, és

22. ábra Ács Anett Kitti (2024): Void

minden természetközeli hely csendes és” üres”.
Hogy miért? -Mert egyszerűen ember nélküli. A norvég lakosság jelenlegi adatai alapján 5,457 millió (2022.), ami rendkívül alacsony szám annak tudatában, hogy az ország területe pedig 385 207 km². Ha nem teljesen emberi jelenlétmentes is a tér, akkor is egészen más mint délen. A szabad és természetes tér, a vad, át nem alakított, ember

nem uralta tér megteremti a hiányt, a csend lehetőségét. A végtelen sok hegy és völgy, a tengerek, a gigászi méretek olyan totális természeti erők, melyek uralkodnak. Éppen az a jó, ha uralkodhatnak beavatkozás nélkül.

Elina Brotherus, Montagne című videó munkájában felfedezhető egy azonos hangulatú kép vagy jelenet az én sorozatomban szereplővel. Az én fotográfiám egy olyan hegylánacról készült részletet mutat be, ahol a felhők alacsonyan szállva a sziklaszirteken hömpölyögnek. Hol kitakarják a csúcsokat, hol pedig felfedik azt, a homályba tűnő sziklákon pedig érezni az idő zavaros múlását. A hegy szirtjei mintha ismétlődnének a hasonló

⁶⁶ Bieke Depoorter (2015): Dvalemódus sorozata Letöltés dátuma 2023.12.01. Forrás: <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/dvalemódus-bieke-depoorter-film-norway/>

formáknak, kőképződményeknek köszönhetően. Elina munkája eközben egy lassan vonuló

23. ábra Eivind H Natvig (2007-2014): You are here now sorozata
Letöltés dátuma: 2023.12.10. Forrás: <https://www.ehn.no/you-are-here-now-2>

24. ábra Eivind H Natvig (2007-2014): You are here now sorozata
Letöltés dátuma: 2023.12.10. Forrás: <https://www.ehn.no/you-are-here-now-2>

felhőt ábrázol. A videóban, a hegy formája a felhő eltűnésével mutatkozik meg. Az idő olyan minimális sebességgel telik ami a nézőt kényszeríti a lelassulásra. Eivind H. Natvig, norvég fotográfus „You Are Here Now”⁶⁷ (Tartaruga Press) munkája szintén hosszú időt dokumentál. Egy elhúzódó országúti utazás során készíti felvételeit, amelyek még fiatal korából származnak. Abból az időből, amikor a művész nem tudott hol aludni. Natvig idegenek kanapéin húzta meg magát Norvégia-szerte, miközben dokumentálta mindazt amit megtapasztalt a hosszú út során. Képei zordak és borongósak, hidegek, és van bennük valami másvilági.

Antropocén/Változások

Az antropocén kifejezés egy olyan új korszakot jelöl a földtörténetben, mely egy fenyegető világot jelent, azt a világot amiben mi is élünk(ugyanis az emberi tevékenység káros hatásai az ökoszisztémára, a természetkultúrára globálisan hat, rohamosan átalakulnak az élővilág körülményei).

Lysgaard, Bengtsson és Laugesen fel is dolgozza ezt a témát a Dark Pedagogy című könyvükben, amiben az antropocént elsősorban az emberi dominanciával azonosítják, amely a természet, továbbá az összes létforma feletti technológiai uralmával áll kapcsolatban.

⁶⁷ Eivind H Natvig (2007-2014): You are here now sorozata Letöltés dátuma: 2023.12.10. Forrás: <https://www.ehn.no/you-are-here-now-2>

Egyéb tekintetben, a mű a technika és a kor megismerhetetlenségét, végeláthatatlanságát és a lét borzalmát hangsúlyozza. Az antropocén , szerintük az eredendően antropocentrikus modernitás tevékenységének erőteljes elembertelenítése. A Dark Pedagogy szerzői, Howard Phillips Lovecraft horror novella író történeteit, és a spekulatív realizmus új materialista szemléletét kötik össze a „szörnyűvel” és a környezet szennyezésével, a természetes életterek romlásának, az éghajlatváltozásnak a jelenlegi spektrumaival.

Több kutató és gondolkodó véli azt, hogy az ökováság valódiságát értelmezni az emberközpontú megközelítésmóddal nem lehetséges. Lysgaard, Laugesen és Bengtsson csapata szerint „az emberi lények állandó módon kénytelenek bizonyos mértékű bizonytalansággal és sebezhetőséggel együtt élni, remélni és szeretni”⁶⁸. Ebből kifolyólag az ökológiai válság által létrejött klímadepresszió csak az eredeztethető sebezhetőség jelenlegi gyors reakciója, felszínre jutása. Az antropocén fogalma a természetközelségből és fotósorozat témájából fakadóan szintén kapcsolódó fogalom. Minden fénykép tartalma csak egy pillanatnyilag létező jelenségként fogható fel, mely szintén a lét rövidegére és bizonytalanságára emlékeztet. A fotó még ha konzerválni képes is, magába zárva a múltat, magát a tárgyat, az ábrázoltat nem őrizheti meg. Minden átalakulóban és eltűnőben van, így képeimre szeretek létbizonyítékként is tekinteni. Az utókor számára tanúskodhatnak, a csend és a magány felemelő erejéről, a szellemi csupaszság szabadságot nyújtó távlatairól, „az értékes hiányról” és a végtelen fogalmáról. Szeretném hangsúlyozni, hogy fotóprojektem nem érinti a természetvédelem témáit, a képek természetvédelmi szándékot nem hordoznak. Ennek ellenére, a természet mély tisztelete és védelme természetesen kapcsolódó gondolatok, amik közel állnak hozzám a hétköznapokban.

Viszonyulás a természethez

Szeretném is itt megemlíteni Sebastio Salgado nevét. Sebastio Salgado, elképesztő erőfeszítéseket tett azért, hogy a gyerekkori otthonaként szolgáló családi tanya mellett fekvő területeket visszavadítsa, és visszahozza az élő. Hihetetlen amennyi halált, amennyi pusztítást látott és dokumentált Salgado élete során. Az 1990-es évek első felében, a művész miután a rettentő népiirtást dokumentáló Ruandai útjáról visszatért, fizikailag és főleg érzelmileg üresen, kimerülve tért haza otthonába. Brazíliában akkor éppen egy esőerdő

⁶⁸ Lysgaard–Bengtsson–Laugesen, 2019, 55.

területe esett áldozatul az erdőirtásoknak. A föld teljesen kopár vidékké változott. Salgado és felesége a fatelepítéseknek hála, elérték, hogy napjainkban már helyreállított ökoszisztéma működjön a brazil területen. Mindemellett érdemes figyelmet szentelni Salgado tájról, természetről és az állatvilágról szóló munkáira is. Egy 8 éves expedíció végeredményeként született meg a *Genezis* című könyve. A fotókönyv Salgado felfedezéseit és útjait követi végig melyek a sivatagok, a hegyek és óceánok érintetlenül maradt területeivel foglalkozik, ahol ember és állat még ősi elszigeteltségében él. "A bolygó 46% -a még mindig olyan, mint a genezis idején" (...)Meg kell tartanunk azt, ami létezik.⁶⁹" – nyilatkozza Salgado. A *Genezis*⁷⁰ az „Instituto Terra”-val együtt a Föld szépségét mutatja be, feltárva annak sebezhetőségét és a károkat, amik az idők alatt keletkeztek.

25. ábra Sebastio Salgado (2022): *Genezis* könyve. Taschen GmbH kiadó

Az ember és a természet egységének felbomlása, Balázs Péter szerint a szakrális- és spirituális gondolkodás profánná alakulásával összekapcsolódik. Ennek az egységnek pedig az újratemtésének egyik lehetősége a művészetben keresendő, ami együtt áll az alkotó tevékenységének, szerepkörének az átértékelésével. Ahhoz, hogy természet és ember kapcsolatát megteremtsük, vagy helyreállítsuk, szükséges egyet hátrálnunk és magunk elé helyezni a természetet. Az egyenrangúság már nem elegendő, és nem is lehetséges, jelen helyzetben nagyobb alázat szükséges. A művész gyakorlata tér formálással foglalkozik egy barlanglakás készítése kapcsán, ami az egység újratemtését célozza meg, mint holisztikus művészet. Szerinte, "az elfelejtett szimbolika éreztetése, a terek szakrális állapotának visszaállítása teremthet olyan kereteket, amelyek visszaállíthatják a vertikális érzékelést, ezzel együtt spirituális élményeket gerjeszhetnek." Balázs Péter szerint az esztétikummal is jelentős összefüggésben van a keresztény kultúrában megjelenő kivonulással egybekötött élet. "Önmagát a természet részeként megélő kultúra teljesen más reakciókat generál a környezettel szemben, mint a természet uraként szocializálódott kultúra. Az építészet, a táj

⁶⁹ Sebastio Salgado: *Genezis* Forrás: <https://www.maimano.hu/programok/sebastiao-salgado-genezis>

⁷⁰ Sebastio Salgado (2022): *Genezis* könyve. Taschen GmbH kiadó

művelése ebben a szemléletben a felsőrendű uralmi rendszer gesztusait helyezi előtérbe⁷¹.”
-írja a művész. Alapvetően a “tájban élő” kultúrák másképpen is állnak a természethez. Míg a nagyvárosban élőknek ki kell vonulniuk hogy az élővilágban legyenek addig az “előjogot” élvező tájban élőknek nem.

Csete György építész munkáinak⁷² egyik ihletője az archaikus építészeti, melyet a pásztor életforma őrzött meg. György a legősibb elemével a hajlékkal foglalkozik elsősorban melyet kiindulásnak tekint. Építészetiében a növényi erők és formák átszellemülve találhatóak meg. (Figyelemreméltó párhuzam a nád hajlékkal, a nádból,

26. ábra Csete György építészeti munkái Letöltés dátuma 2024.04.10.
Forrás: <https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA13213#18>

helyenként vesszőből, és fából készített falazat, vagyis a szárnyék (amely általában félkör alaprajzú volt, és állatok védelmét szolgálta) formai hasonlósága a természet értékeit hangsúlyozó vabi-szabi filozófiában gyakorlott hajléképítő gesztussal). „Nincs olyan ötlet, amely ne a természetből származna... A természet mély ismerete nélkül lehetetlen építészeti képalkotást létrehozni: az építészet költészete a természeti hatásokban rejlik. Ez az, ami az építészeti művészetet teszi.”⁷³ Thoreau, Walden című munkájában sokat ír a belső összhang megtalálásáról, és fizikai távolságokról, melyek kapcsolatban állnak “szellemi távolságokkal”. Egy tájban alkotó művészre például kevésbé hatnak a modern lét hatásai. Ez a fajta távolságtartás táptalajt jelenthet a “szellemnek”, amelyet én is megtapasztaltam Skandináviában. Ide kötném még Will Durant következő gondolatát. “A természetből fakad minden tudomány, és minden tudomány filozófiaként

⁷¹ Balázs Péter (2008): Tér-Táj-Tűz DLA értekezés Pécs: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola Letöltés dátuma: 2024.04.02. Forrás: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14642/balazs-peter-dla-2009.pdf>

⁷² Csete György építészeti munkái Letöltés dátuma 2024.04.10. Forrás: <https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA13213#18>

⁷³ Kardos Tibor, BorKálmán, Törökné Erdelyi Ilona: *Irodalmi Figyelő* (1956). A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉNEK DOKUMENTÁCIÓS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: <https://core.ac.uk/download/pdf/35148455.pdf>

kezdődik, majd művészetként végződik.”⁷⁴ Ez a gondolat is megerősít abban, hogy a művészet vagy annak gyakorlása, valóban, és elég gyakran nem elkülöníthető a természettől.⁷⁵

Természethez való hozzáállásban, az animizmus hívők érdeklődése, számomra kivételes. Az animizmus követőinek felfogása szerint, a természet minden egyes részének lelke van. A latin anima szóból származik ez a kifejezés, ami lelket jelent, az animizmus hívők abba vetik hitüket, hogy minden a természetben lélekkel, vagy szellemmel rendelkező. Ebbe a

27. ábra Mendreszky Karina és Kortmann - Járay Katalin (2023): Hová tűnt a sok virág installációjuk

mindenbe beletartoznak többek közt az állatok, a növények, a hegyek, a folyók, és a csillagok is. Minden egyes anima egy erős szellem, amely összetett kapcsolatban állhat az emberrel, melyek az emberek segítségére-, vagy kárára is lehetnek. Ebből következőleg ezeket a szellemeket semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni, így szól a “tanítás”. Az animizmus tulajdonképpen egy ősi kezdetleges vallásként jött létre, követői sok száz éven át istenítettek bálványokat, például állatokat, csillagokat és növényeket. Mendreszky Karina és Kortmann -Járay Katalin egy közös munka során az animizmussal és annak motívumvilágával foglalkozott. A munka címe: Hová tűnt a sok virág. Az elkészült installáció egy Pete Seeger féle művi népdalból indul ki, annak szövegére utal, mely 1955- ben keletkezett. A munka a művészpáros szerint egy pszeudo -díszletet ábrázol, témája pedig egy képzeletbeli kert, melyben növényeken, emlékeken, vagy tárgyakon keresztül érzékelhető az emberi jelenlét. A fiktív kert egy kiterjesztett lélekállapot tereként azonosítható. A természet és az emlékezés összeolvadóban van az emberi lét dimenzióival. Az animizmust egyesek az amerikai indián

⁷⁴ Will Durant (1926): The Story of Philosophy: The Lives and Opinions of the World's Greatest Philosophers. Pocket Books

⁷⁵ Balázs Péter (2008): Tér-Táj-Tűz DLA értekezés Pécs: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola Letöltés dátuma: 2024.04.02. Forrás: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14642/balazs-peter-dla-2009.pdf>

mitológia és kozmológia, illetve annak etnológiai elemzésével azonosítják, vagy ha úgy tetszik leegyszerűsítik.⁷⁶

Utószó

”A jelen állapotban széttartó tudományos területek feldarabolják az egységben megnyilvánuló világot. Ennek ellenére lehetséges az egységes világ megélése. A kiterjesztett kulturális térérzet, a holisztikus látásmód megteremtésének egyik formája. ⁷⁷A művészet kaput nyit a megélt és az elképzelt világok között. Egy kulturálisan határolt ”nyelvrendszer” felismerését jelenti a művészetek befogadása.

Ha elveszni látszunk a társadalmi és kulturális átrendeződés folyamában, támaszt nyújthatnak az „alapok”. A visszarendeződés lehetőséget adhat egy szellemileg fejlett, de alapértékeit megőrzött létforma működéséhez. De valóban létezik visszarendeződés? Ha igen, kérdés, hogy hogyan valósítható ez meg?

Hamarosan el fogunk jutni oda, hogy egyre nagyobb értéket fog képviselni a „mentes”, mind gazdasági, politikai, vagy technológiai téren. Ám úgy tűnik, a káros hatásoktól és a túlzott befolyástól mentes élet, tulajdonképpen csak egy vágy és egy utópisztikus gondolat marad. Az én Void című munkám, a gyógyító ürességről, és a csend termékeny erejéről szól, amelyeket egy hosszú utazáson keresztül találtam meg, így visszatértem a természetbe, és tájakat ”fogtam be”. Mégis dolgozatom és mondanivalóm egy folyamatot is érzékeltetnek és egyben írnak le, amelyek a modern ember életérzéssel, létbizonytalanságával foglalkoznak, biztos kiutat nem találva. Ugyanakkor ami bizonyos, az az, hogy a természet egy örök támasz, és örök válasz lehet létünk megértéséhez. A természet sose vész el, csak átalakul. A táj mindig lehetősége lesz a természetnek. A természethez való közeledés pedig azt jelenti, mindennek az alapjához visszatérni. A tájban rejlő üresség, és a csend megélése pedig maga a transzcendencia.

⁷⁶ Mendreszky Karina és Kortmann - Járay Katalin (2023): Hová tűnt a sok virág installációjuk

⁷⁷ Balázs Péter (2008): Tér-Táj-Tűz DLA értekezés Pécs: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola
Letöltés dátuma: 2024.04.02. Forrás: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14642/balazs-peter-dla-2009.pdf>

Bibliográfia

- Kecskés András (2016): A tájkép genezise A festői eszközök vizsgálata a modern magyar festészetben. DLA értekezés Budapest: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
- Byung-Chul Han: A kiégés társadalma. (2010) Budapest. Typotex (2019)
- Joachim Ritter : Szubjektivitás - Válogatott tanulmányok. (2007) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó Kft.
- Szécsényi Endre (2022): Radnóti: A táj keletkezés-története. Budapest: Atlantisz. 376 old.
- Somhegyi Zoltán (2010): "A kifürkészhetetlen Túlnán" A tájkép anémet romantikában Doktori disszertáció Budapest: EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR, ESZTÉTIKA DOKTORI ISKOLA
- Thich Thien-An (1975): Zen Philosophy, Zen Practice. Dharma Publishing
- Richard Shusterman (2014): Szómaesztétika és az élet művészete - Válogatás Richard Shusterman írásaiból. JetaPress
- Hermann Imre: Az ösztönök és az érzelmek térvonatkozása. In (Gegesi, K. P. szerk.) Pszichológiai tanulmányok VII. Budapest, Akadémiai, 1965, 260, skk.
- Alessandro Baricco (1993): Tengeróceán. Budapest: Helikon.
- Lysgaard–Bengtsson–Laugesen, 2019, 55.
- Will Durant (1926): The Story of Philosophy: The Lives and Opinions of the World's Greatest Philosophers. Pocket Books

Webográfia

- Joyce Carol Oates (2024): on falling under Edward Hopper's spell Forrás: <https://www.pbs.org/wnet/americanmasters/joyce-carol-oates-on-falling-under-edward-hoppers-spell/30949/>
- Egry József (1883-1951): Emlékek életem körül – Egry-breviárium. (Szerk.: Éri István.) Veszprém megyei múzeumok igazgatósága, Veszprém, 1973. 161. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Gondolattar-kristo-nagy-istvan-gondolattar-1/1800-ota-szuletett-szerzok-33E3/egry-jozsef-18831951-festomuvesz-5A61/>
- Tillmann József: Bevezetés a csendességbe. Heidegger és a tea-út Letöltés dátuma: 2024.04.01. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszetelm/hallgat.html>
- Tillmann József: A kényszeres új kultúráját követően Bálint István képeiről Letöltés dátuma: 2024.04.10 Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/balind.html>
- Petri Juntunen (2022): At the heart of it all Letöltés dátuma: 2024.03.22. Forrás: <https://www.petrijuntunen.com/copy-of-gravitas>
- Schlegel (1963): A Táj hermeneutikája Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://veryzdesk.blogspot.com/2021/08/a-taj-filozofiaja-cimu-irasaban-g.html>
- Radnóti Sándor: A táj. Adalékok filozófiai és történelmi fogalmához (2020) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=FTkIN8j2Y5A>
- Csing-juan és Martin Heidegger: A hegyek nem hegyek Rigán Lóránd fordítása (2005). Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00100/2005honap4cikk949.html>
- Caspar David Friedrich mondása. Forrás: <https://www.meisterdrucke.hu/fineart-nyomatok/Caspar-David-Friedrich/51517/A-v%C3%A1ndor-a-K%C3%B6dtenger-felett.html>
- Norwegian arts: Harald Sohlberg: A national treasure Letöltés dátuma 2024.04.12. Forrás: <https://norwegianarts.org.uk/harald-sohlberg-a-national-treasure/>

- Nicolas Humphrey (1976): Colour for Architecture. Studio Vista Forrás: <https://www.researchgate.net/publication/275521296> The Colour Currency of Nature
- Anya Hulbert és Y. Ling (2012): Understanding colour perception and preference Forrás: <https://www.researchgate.net/publication/287613625> Understanding colour perception and preference
- Kimine Mayuzumi (2021): What is Nothingness? It's like Furoshiki Letöltés dátuma: 2023.10.12. Forrás: <https://lazyslowdown.com/what-is-nothingness-its-like-furoshiki/>
- Mogyorodi Emese (): Parmenidész és a semmi Forrás: [https://real.mtak.hu/34232/1/Mogyorodi Emese Parmenidesz es a semmi u.pdf](https://real.mtak.hu/34232/1/Mogyorodi%20Emese%20Parmenidesz%20es%20a%20semmi%20u.pdf)
- Szász Emese, Csabai Máté (2018): John Cage csendje tartalmasabb, mint gondolnánk Letöltés dátuma: 2024.04.19. Forrás: <https://fidelio.hu/klasszikus/john-cage-csendje-tartalmasabb-mint-gondolnank-137038.html>
- Tillmann József: A tévedékenység termékeny tapasztalata. Letöltés dátuma: 2024.02.03. Forrás: <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/filozofia/hiba.html>
- Hibaizmus Forrás: <https://hibaizmus.hu/a-hibaizmusrol>
- Tillmann József: Az eseményhorizonton túl TEREK, KULTÚRÁK, TÁVLATOK (2018). Budapest: Typotex Forrás: [https://www.academia.edu/45586950/Az esem%C3%A9nyhorizonton t%C3%BAI](https://www.academia.edu/45586950/Az_esem%C3%A9nyhorizonton_t%C3%BAI)
- Jelenkor irodalmi és művészeti folyóirat (2001): Anghy András - Nagypécs világváros (V. Májerszky Róbert képeiről) Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/2001-9.pdf>
- GEORG KLEIN (2002): A két kultúra. VI. évfolyam 6. szám Forrás: <https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/georg-klein.html#gsc.tab=0>
- Ósz Gábor (2000): Folyékony horizont. Budapest: Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum Letöltés dátuma: 2024.04.17. Forrás: <https://www.isbnbooks.hu/books/gabor-osz-three-by-three/>
- Sebastio Salgado: Genézis Forrás: <https://www.maimano.hu/programok/sebastiao-salgado-genesis>

- Balázs Péter (2008): Tér-Táj-Tűz DLA értekezés Pécs: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola Letöltés dátuma: 2024.04.02. Forrás: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14642/balazs-peter-dla-2009.pdf>
- Kardos Tibor, BorKálmán, Törökné Erdelyi Ilona: Irodalmi Figyelő (1956). A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉNEK DOKUMENTÁCIÓS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: <https://core.ac.uk/download/pdf/35148455.pdf>
- Jacob Olesen: Color Meanings – The Symbolism and Power of Colors in Our Lives Forrás: <https://www.color-meanings.com/>
- Barker Hayley (2023): My folks place Letöltés dátuma: 2024.03.10. Forrás: <https://www.hayleybarker.com/works/view/5952738/1/6981362>

Képjegyzék

- Edward Hopper (1940): Gas Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3b/Hopper-Gas-1940.png/1280px-Hopper-Gas-1940.png>
- Edward Hopper (1942): Nighthawks Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg/1920px-Nighthawks by Edward Hopper 1942.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Nighthawks_by_Edward_Hopper_1942.jpg/1920px-Nighthawks_by_Edward_Hopper_1942.jpg)
- Ole Marius Joegersen (2013-2014): No superhero sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/nosuperhero-2013-2014>
- Ole Marius Joegersen (2015-2017): Space travels sorozata Letöltés dátuma: 2024.04.16. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/space-travels-2015-2017>
- Ole Marius Joegersen (2016-2018): Vignette of a Salesman Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://www.olemariusphotography.com/vignettes-of-a-salesman-201618>
- David Wojnarowicz (1992): Arthur Rimbaud in New York Letöltés dátuma: 2024.04.18. Forrás: <https://www.museoreinasofia.es/en/collection/artwork/arthur-rimbaud-new-york-28>
- Egry József (1935): Balatoni naplemente Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: https://www.mutargy.com/uploaded_auction_products/full_size/1312/5002287287_216.jpg
- Petri Juntunen (2022): At the heart of it all Letöltés dátuma: 2024.03.22. Forrás: <https://www.petrijuntunen.com/copy-of-gravitas>
- Caspar David Friedrich (1818): Vándor a ködtenger felett Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1ndor_a_k%C3%B6dtenger_felett#/media/F%C3%A1jl:Caspar David Friedrich - Wanderer above the Sea of Fog.jpeg](https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1ndor_a_k%C3%B6dtenger_felett#/media/F%C3%A1jl:Caspar_David_Friedrich_-_Wanderer_above_the_Sea_of_Fog.jpeg)
- Harald Sohlberg (1914): A winter night in the mountains Letöltés dátuma: 2024.03.29. Forrás: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8f/Harald Sohlberg - Winter Night in the Mountains - Google Art Project.jpg/1024px-Harald Sohlberg - Wint](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8f/Harald_Sohlberg_-_Winter_Night_in_the_Mountains_-_Google_Art_Project.jpg/1024px-Harald_Sohlberg_-_Wint)
- Per Kristian Nygård (2014): Not red but Green Letöltés dátuma: 2024.04.12. Forrás: <https://www.perkristiannygaard.com/Not-Red-But-Green>

- Anna Reivila: Bond Letöltés dátuma: 2024.04.10. Forrás: <https://www.lensculture.com/articles/anna-reivila-bond>
- Yasuaki Onishi: reverse of volume SG Letöltés dátuma 2024.04.17. Forrás: <https://onys.net/>
- Májerszky Róbert (1920-as évek): Nagypécs - Világváros Letöltés dátuma: 2024.04.15. Forrás: <https://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=71517>
- Bieke Depoorter (2015): Dvalemodus sorozata Letöltés dátuma 2023.12.01. Forrás: <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/dvalemodus-bieke-depoorter-film-norway/>
- Eivind H Natvig (2007-2014): You are here now sorozata Letöltés dátuma: 2023.12.10. Forrás: <https://www.ehn.no/you-are-here-now-2>
- Sebastio Salgado (2022): Genezis könyve. Taschen GmbH kiadó
- Csete György építészeti munkái Letöltés dátuma 2024.04.10. Forrás: <https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA13213#18>
- Mendreszky Karina és Kortmann - Járay Katalin (2023): Hová tűnt a sok virág installációjuk
- Ács Anett Kitti (2023): Nothing
- Ács Anett Kitti (2024): Void

Vizsgamű

Void

Digitális fotósorozat
2024

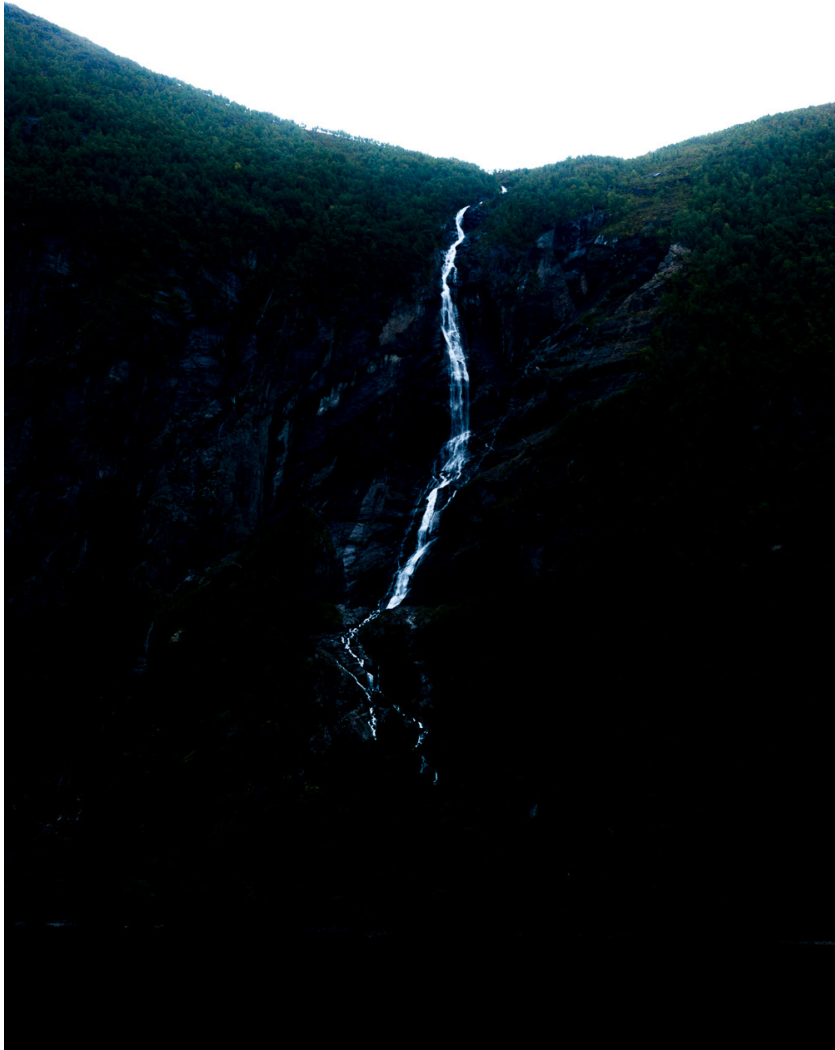

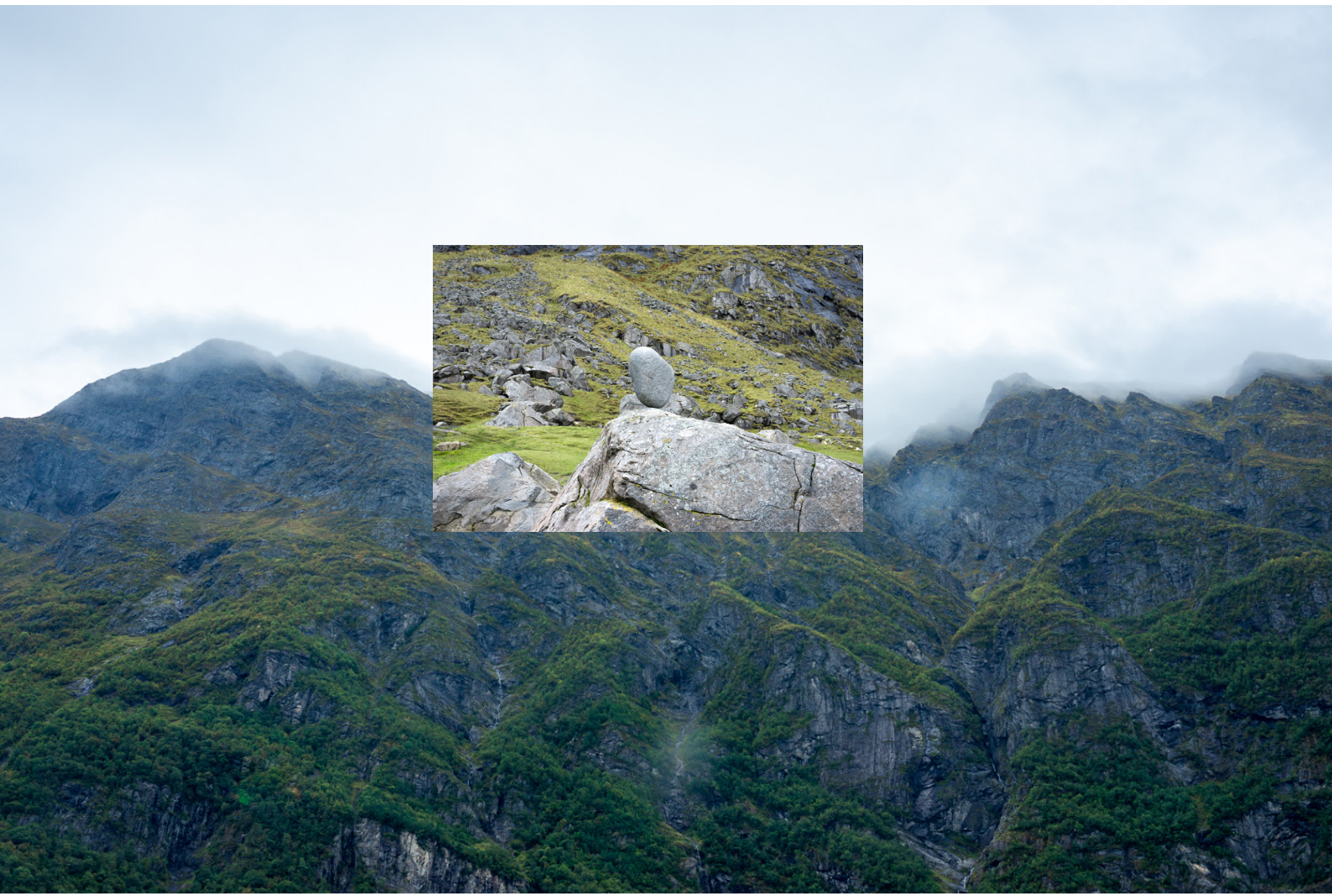

NYILATKOZAT

Ács Anett Kitti (név) (hallgató Neptun azonosítója: PJNSK2) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre **javaslom**.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: Budapest 2024 év április hó 19 nap

Baki Péter docens
belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréseről és eredetiségéről

A hallgató neve: ÁCS ANETT KITT
A Hallgató Neptun kódja: PJNSK2
A dolgozat címe: VOID
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: MATE, RIPPL-RÓNAI MŰVÉSZETI INTÉZET
A konzulens tanszékének a neve: MEDIA TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

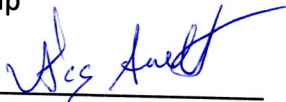
A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: BUDAPEST 2024 év ÁPRILIS hó 21. nap

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.